

Forskerforum

TIDSSKRIFT FOR FORSKERFORBUNDET

Slik trur KI-verktøyet DALL-E det kan sjå ut når Forskerforum intervjuar ein prorektor om kunstig intelligens.

Medan vi ventar på KI-revolusjonen

Korleis kan kunstig intelligens brukast i akademia?

Til slutt vart forkinga kjend

Ingen bryr seg om oss. Forskerforum, Forskerforbundet og forskarane sjølve finn saman i klagesongen. Men no er vi vel nøgde.

FOTO: SKJERMUMP FRA NRK

«Som bonde kan man ikke stjele andres arbeid, da må man stå opp om morgenen og gjøre jobben selv», sa Kristoffer Rytterager til NRK. Mannen som oppdaga Borch-plagiata er bonde heime i Hole når han ikkje studerer ved BI i Oslo.

Forskerforum har ei viss trykkesetid, så eg skreiv leiaren til dette bladet i midten av januar. Då eg var ferdig ein fredag ettermiddag, var eg ganske nøgd. Eg hadde uredd kritisert Senterpartiet for store blindsoner i møtet med kunnskapssektoren. Det gjaldt at regjeringa i vår kjem med ei stortingsmelding om profesjonsutdanningane: Korleis skal vi sikre at vi har nok ingeniørar, lærarar og sjukepleiarar i åra som kjem?

Utgangspunktet var ein tale Sandra Borch heldt på kontaktkonferansen til Kunnskapsdepartementet 16. januar. På dette årvisse møtet med toppane i forskning og høgare utdanning la ho fram ei uro for at vi ikkje utdannar nok folk i profesjonsfaga. Ved å formane universitet og høgskular om å ta «ansvar» under ein vag «tillit» frå regjeringa, kunne vi få til dette. Eg etterlyste større tiltak enn små flyttingar av pengar på statsbudsjettet og oppretting av studiestader i distrikta.

Eg tykte eg nådde visse humoristiske høgder då eg raljerte med kommunikasjonsfolka i Kunnskapsdepartementet og korleis dei ifølgje Borch hadde oppmoda henne om å bruke ein sportsmetafor i talen. Ho valde den kjende meisterligafinalen i 2005 då Liverpool låg under 3-0 mot Milan og likevel

vann. Dette skulle tene som inspirasjon for universitet og høgskular som under press frå Borchs tillit, og med små ressursar, har stadig større oppgåver å løyse.

Om lag dette skreiv eg. Eg vonar eg no ikkje har plagiert meg sjølv.

Seinare same fredag som leiaren vart til, kom det varsel om at Sandra Borch kalla inn til pressekonferanse. Då eg skriv dette, er det to dagar sidan ho trekte seg. Det er éin dag sidan det vart kjent at helseminister Ingvild Kjerkol òg har skrivne ei masteroppgåve med tekstbolkar som hermar etter andre oppgåver.

Å skrivne masteroppgåve er mest av alt å øve seg på å forske. Dermed var det metodar og etikk i forking som fekk brei merksemd. Jussprofessorane rista på hovudet over plagieringa og formidla om forskningsetikk til avislesarar og tv-sjåarar over heile landet. Folk fekk vaksenopplæring og vidareutdanning og kompetanseheving akkurat som Kunnskapsdepartementet og dei vekslende ministrane ynskjer seg. Folk lærte at i akademiske tekstar kan ein sitere, men ikkje kopiere. Tekstane skal ha fotnotar og ikkje unotar.

Har forståinga for kva verdiar forkinga står for no kome betre fram? Aukar respekten for denne profesjonen? Dersom eg skal leite etter ljospunkt, er vona at forkinga

i det lange løpet kan tene på denne runden om å vere etterretteleg.

Desse dagane vart rollene snudd på hovudet. Studentane og yngre folk vart dei vaksne i romet. Dei framstod rolege, prinsipielle og ikkje retthaveriske. TV2 intervjuva opphavspersonen til ei av oppgåvene Borch hadde henta formuleringar frå. Stavanger-advokat Ida Riisdal Sjøthun (som på TV2 fekk tittelen «plagiert») tykte Borchs feil vart ekstra alvorleg sidan oppgåva var i nettopp rettsvitenskap. Ho meinte at evna til kritisk tenking, å vere nysgjerrig, å tenkje nytt er viktige eigenskapar. Dersom ein – som Borch – til ei viss grad repeterer dei gamle tankane til andre, er dette det motsette, ytra Riisdal Sjøthun.

Kristoffer Rytterager er BI-studenten som fyrst oppdaga plagiat i masteroppgåva til Borch. Han sa til NRK: «Jeg opplever selv hvor viktig det er med korrekt kildehenvisning og hvor nøyaktig det kreves at man er.» Ifølgje NRK meinte han det var essensielt med gode reglar for plagiat og fusk for å oppretthalde akademisk integritet og rettferd. For eigen del legg eg til: Reglane er små og formalistiske, men rekkjevidda er stor. Eg sluttar meg til å bruke ordet *rettferd*.

Når de les dette, har vi alle truleg fått ein ny statsråd. Kven kunne det verte? Ifølgje Netavisen sa Jonas Gahr Støre dette om krava til den nye ministeren: «Det er kunnskap om feltet, forståelse for politikken på området forskning og høgere utdanning, og evnen til å ta tak i de store oppgavene vi jobber med der.» Greitt, gode Jonas. «Kunnskap om feltet?» Etter forsøka med Ola Borten Moe og Sandra Borch nøyer eg meg med å seie at kriteria ser ut til å vere i stadig utvikling.

Og leiaren eg måtte kaste? I studietida lærte eg om verdien av bootlegs – uutgitte versjonar av musikk, til dømes eit forkasta studioopptak, som kunne versere i grå juridiske soner rundt om i verda. Eg trur vi får vere hakket meir tilgjengelege og leggje han ut på Forskerforum. no. Lat oss kalle det forum leaks.

PS: Eit par timar før Forskerforum gjekk i trykken, vart det kjent at Oddmund Løkensgard Hoel er ny statsråd for forskning og høgare utdanning. Les meir om dette på side 7.

Kjetil A. Brottveit
Redaktør

«Reglane er små og formalistiske, men rekkjevidda er stor. Eg sluttar meg til å bruke ordet *rettferd*.»

16 Akademisk intelligens

Etter ChatGPT vet alle hva kunstig intelligens er, sier Pinar Heggernes ved Universitetet i Bergen. Men hva skal academia bruke det til?

26 Gledesdreperen

Å være ansvarlig forsker kan innebære å tvile på ideene om framskritt som motiverer mange akademikere, mener Anne Blanchard.

30 Kjoler som forteller

Nasjonalmuseets tekstilsamling rommer mer enn 20 000 tekstiler. Hva kan plaggene si om perioden de ble brukt i og personen som eide dem?

4 Vil diskutere forskerrollen

– Det er så mange som tar mannen og ikke ballen. Det sier Jonas Kristiansen Nøland, en av NTNU-forskerne som ble irettesatt av eks-reaktor Anne Borg.

7 Ny statsråd

Oddmund Løkensgard Hoel (Sp) er historieprofessoren som ble statssekretær. Så ble han statsråd.

8 Næring til universitetene

Styrelederne ved universitetene kommer stort sett fra næringslivet. – Jeg skulle ønske at flere styreledere hadde bakgrunn fra academia, sier Ketil Zachariassen, styremedlem ved UiT.

10 Åpen tilgang – men hvordan?

Åpen tilgang skal være fullt innført fra neste år. – De som står bak Plan S har fått kalde føtter. Nå kan bare de rikeste publisere i de fineste tidsskriftene, sier professor Göran Erik Nilsson.

12 Gebyr for opphold

UDI krever gebyr fra ph.d.-stipendiater fra land utenfor EØS. Universitetene bør dekke gebyrene, mener stipendiat Regina Paul.

FASTE SIDER

13 News in Brief

14 Innland

24 Utland

34 20 nøtter

35 Ti kjappe

36 Tilbakeblikk

37 Aldri anna enn språk

38 Bøker

40 Kronikk

42 Debatt

43 Gjesteskrubenten

45 Informasjon fra Forskerforbundet

Forskerforum

Nr. 2/2024 – 56. årgang

FAGBLAD OM FORSKNING OG HØYERE UTDANNING

Forskerforum arbeider etter Vær Varsom-plakatens regler for god presseskikk. Den som mener seg rammet av urettmessig publisering, oppfordres til å ta kontakt med redaktøren. Pressens Faglige Utvalg (PFU) er et klageorgan oppnevnt av Norsk Presseforbund som behandler klager mot mediene i presseetiske spørsmål opp mot Vær Varsom-plakaten. Norsk Presseforbund: pfu@presse.no. Forskerforum er medlem av Fagpressen.

UTGIVER: Forskerforbundet, Postboks 1025 Sentrum, 0104 Oslo. Tlf 21 02 34 00

ANSVARLIG REDAKTØR: Kjetil A. Brottveit, kjetil.brottveit@forskerforum.no REDAKSJONSSEKRETÆR: Julia Loge, julia.loge@forskerforum.no

JOURNALISTER: Lina Christensen, lina.christensen@forskerforum.no | Signy Grape, signy.grape@forskerforum.no

Asle Olav Rønning, asle.olav.ronning@forskerforum.no | KONTAKT REDAKSJONEN: redaksjonen@forskerforum.no

ANNONSER: Salgsfabrikken v/Kaja Tomterstad Aurbekkhølen. E-post: annonser@forskerforum.no. Tlf: 919 03 867

DESIGN: Concorde Design. TRYKK: Ålgård Offset.

ISSN 0800-1715. Opplag: 21 860

JONAS KRISTIANSEN NØLAND

Førsteamanuensis ved Institutt for elektrisk energi, NTNU

AKTUELL MED: Fikk daværende NTNU- rektor Anne Borg på nakken etter et avisintervju og ble kjernen i en debatt om yringsfrihet.

YTRINGENES KRAFT

– Jeg tror yringsmot blir viktig i tiden fremover, sier Jonas Nøland, nå når de søvnløse nettene etter rektorrefsen har gitt seg.

Temperaturen steg raskt etter at Jonas Nøland omtalte en rapport om kjernekraft som et bestillingsverk i et intervju med Dagens Næringsliv. Etter en korrespondanse med rapportbestillerne i Norsk Industri gikk NTNU-rektor Anne Borg ut med hard kritikk av uttalelsen. Da var det for seint å sette kontrollstavene tilbake, og en kjedereaksjon ble utløst. Akademisk yringsfrihet i møte med næringsinteresser ble en nasjonal debatt, Borg trakk seg som rektor, NTNU debatterer om de heller burde ha valgt rektorer, og universitetenes avtaler med næringslivet granskes.

– Vi fikk bestillingsrefs, kommenterer Nøland.
– **Du ramlet inn i en av de største prinsipielle debattene i akademia, den om yringsfrihet, uten å oppsøke den selv. Hvordan har det vært?**

– Det kom litt overraskende på. Jeg var på klimakonferanse i Dubai da jeg fikk telefon fra en journalist i Dagens Næringsliv som sa at min egen rektor hadde gått ut og kritisert oss. Han ble også overrasket av at vi ikke visste noe på forhånd.

– **Hvordan er det å få refs fra øverste hold?**

– Det var litt ubehagelig der og da. I ettertid har jeg skjont at det overhodet ikke er rollen til en leder på et universitet. Jobben til ledere er å veilede, ta en prat med forskere når det stormer, for å støtte dem og hjelpe dem å bli bedre.

– **Et universitet har jo masse nivåer av ledelse. Har du og Hjelmeland fått støtte fra ledelsen på andre nivåer, før Anne Borg var ute og beklaget?**

– Nei, snarere tvert imot. Vi fikk refs der også. Jeg likte ikke at vi fikk en lite hyggelig e-post fra lederne, men jeg synes det er bedre å få det internt enn å få refs offentlig.

– **Vil det si at du ikke fikk støtte fra din lokale ledelse?**

– Det var en sak i Khrono før jul hvor min instituttleder og dekanen uttalte at det var viktig hvordan deres ansatte har det. Men det kom litt sent. Da det var mest sensitivt, var de litt redde for å gå ut og gjøre det ene eller det andre. Lederne på

– Jobben til ledere er å veilede, ta en prat med forskere når det stormer, for å støtte dem og hjelpe dem å bli bedre.

NTNU er under rektor, og så opplevde jeg at hvis hun skulle fortsette, ville de heller underordne seg henne enn å være tydelig på å støtte sine ansatte.

– **Hvordan er samtalene om formidling på ditt institutt nå?**

– **Har ledelsens holdning hatt en nedkjølende effekt?**

– Rett etter Anne Borg gikk av, hadde instituttet vårt en egen sesjon hvor vi diskuterte formidling. Det har nok vært en ukultur på mange institutter og fakulteter på NTNU. Nå har det blir mer tydelighet fra toppen, men det er fortsatt en jobb å gjøre for å få det ned på institutt- og fakultetsnivå.

– **Så konstituert rektor Tor Grande er tydelig nok på yringsfrihet nå?**

– Grande sa at han som leder skal være veldig forsiktig med å si hva som er grensen for den akademiske yringsfriheten, og juridisk sett er det bare loven som setter en begrensning. Men jeg vil påpeke at det er forskjell på yringsfrihet og akademisk yringsfrihet. Yringsfrihet verner retten til å si dumme ting, mens med akademisk yringsfrihet er det et visst krav til kvaliteten på det som sies, du må kunne begrunne det du ytrer. Forskere skal prøve å formidle den best tilgjengelige kunnskapen. For å ta det historisk så er det ofte ideer som ikke har så stor støtte, men så klarer én av tusen til slutt å få gjennombrudd. Så må folk til slutt innse at nå har vitenskapen gått et skritt lenger.

– **Opplever du at debatten om kjernekraft er der?**

– Ja, jeg opplever at det er veldig sterke krefter imot kjernekraft, men faktisk ikke i akademia. Noen kollegaer her på instituttet har klistremerker på døra om at de er imot atomkraft, men ellers opplever jeg veldig mye nysgjerrighet, mens i næringslivet er det enorme krefter imot.

– **Da er vi straks over på en av de debattene som har fulgt selve saken, nemlig om næringslivets rolle i akademia. Hva tenker du om samarbeid med næringslivet og næringslivets interesseorganisasjoner, som NHO?**

– Det er kjempebra med samarbeid med næringslivet om det man forsker på, men man må passe på at ikke alle konklusjoner må være gitt på forhånd. Det blir litt som en konsulentrapport. Det er veldig viktig at befolkningen ikke skal føle at forskningen er kjøpt og betalt. Eller den er jo kjøpt og betalt, men at den ikke er upålitelig ...

– **At forskningen er kjøpt og betalt, men ikke konklusjonene?**

– Ja, riktig. En annen utfordring er at hvis du bare skal få penger fra næringslivet, så svarer du bare på spørsmål som

de er ute etter svar på. Du får aldri svar på de spørsmålene de ikke er interessert i. Kjernekraft er et godt eksempel. I Forskningsrådet i dag kan du gjøre hva som helst innenfor energiforskning, bortsett fra kjernekraft. Og det er ikke så mye finansiering fra næringslivet heller. Så du blir ikke akkurat kastet penger etter.

– **Du nevnte et akademisk ideal, om professorer som argumenterer så svetten siler, og så går ut og tar en øl sammen. Har du og Anne Borg tatt den ølen?**

– Jeg og Martin ble invitert til et møte et møte med henne dagen før hun gikk av. Jeg deltok ikke, for da jeg kom hjem fra Dubai, ble det et veldig internt press på instituttet. Det var ekstremt mange journalister som ville at jeg skulle mene noe om hvorvidt Anne Borg skulle gå. Det ble en del søvnløse netter, og jeg ble sykemeldt. Anne Borg ville ha den samtalen med oss før styremøtet, men hun innrømmet at det var mer for henne enn for at vi skulle ha noen fordel av det. Hun ville også at journalistene skulle ta bilder med Martin og henne. Men det ønsket ikke Martin. Både jeg og Martin følte at selv om hun

gikk av, så var det ikke å legge seg helt flat. Hun understreket at hun ikke gikk av fordi hun hadde gjort noe feil, men på grunn av responsen og hvordan det hadde blitt forstått. Når du gjør det på den måten, er det fortsatt en del ubesvarte spørsmål, som for eksempel utsagnet om at «akademisk ytringsfrihet og forståelsen av denne er en del av utfordringen». Hvordan det var et problem, er et spørsmål som vi aldri fikk svar på. Så sa hun «jeg må helt sikkert tåle kritikk ift ytringsfrihet, men det må en jo tåle». Hvorfor går man inn og gjør noe som man vet ikke er helt riktig? Sånne ting fikk vi aldri svar på.

– **Har det kommet noe bra ut av denne debatten?**

– Debatten er bra, men jeg ønsker meg en mer prinsipiell diskusjon rundt forskerrollen. Det er så mange som tar mannen og ikke ballen. For eksempel i saken min: I stedet for å si at «bestillingsverk» er et sensitivt ord og sånn snakker man ikke, så hadde det vært mer interessant hvis noen hadde argumentert for at det ikke var et bestillingsverk.

◆ AV JULIA LOGE

■ – Ytringsfrihet verner retten til å si dumme ting, mens med akademisk ytringsfrihet er det et visst krav til kvaliteten på det som sies, sier Jonas Nøland.

FOTO: NTNU

POLARISERT UNIVERSITETSDEBATT

Det hardner til foran presidentvalgkampen i USA. Den polariserte politiske debatten har vendt seg mot en ny kamparena: universitetene.

FOTO: SHUTTERSTOCK

■ «Fritt Palestina» står det på plakaten ved denne demonstrasjonen i Cambridge, byen som huser både Harvard og MIT.

USA – Jeg er lite optimistisk nå, for å være ærlig. Da jeg vokste opp, var det grenser for hva du kunne si, men nå kan du si de styggeste ting uten konsekvenser, sier Jennifer Leigh Bailey.

Hun er professor i statsvitenskap ved NTNU og kommer opprinnelig fra USA. Hun ser med bekymring på debattmiljøet i hjemlandet for tiden.

– Det er dypt deprimerende og nedslående at denne styggedommen har fått sånt fotfeste i amerikansk politikk. Det er vanskelig å se for seg et rom der ekte folk kan ha ekte bekymringer, stille ekte spørsmål, høre hva folk har å si, og få ekte svar. Det skjer ikke lenger. Så ja, jeg har et svart syn på fremtiden for USA, sier Bailey.

De skarpe frontene slår også inn over universitetene og har blitt satt på spissen av krigen mellom Israel og Hamas, og beskyldninger om hat og oppfordring til folkemord og vold hagler mellom eføykleddes universitetsvegger.

Tidlig i januar trakk Claudine Gay seg fra stillingen som rektor ved Harvard-universitetet. Da hadde allerede rektoren ved University of Pennsylvania (UPenn) gått av etter en høring i Kongressen om antisemittisme på campus.

Men det er lite grunn til å tro at arbeidsroen nå senker seg over universiteter og høyskoler. 5. november er det valg i USA.

Fram mot valget skal politikere, universitetsledelser og fagforeninger fortsette å diskutere blant annet akkrediteringssystemet, studiefinansiering og opptak til historisk svarte universiteter. Her er tre saker som har fått mye internasjonal oppmerksomhet.

KVOTERING

En ordning for kvotering, kjent som DEI (Diversity, Equity and Inclusion), skal sikre universitetsansatte med en mer mangfoldig bakgrunn, men er stadig mer omdiskutert.

– Høyresiden kaller det omvendt rasisme. Det er en del av en større pakke i den store kulturelle kampen i USA. Liberale institusjoner som har frontet kunnskap om at USA ikke er perfekt og gudskapt, anklages for å angripe hvite, forklarer Bailey.

Texas og Florida har allerede avskaffet DEI. I Wisconsin har konservative politikere stoppet lønnsøkninger og holdt tilbake andre tilskudd til universitetet fordi de opprettholdt DEI-programmene. I desember 2023 vant de konservative gjennom, og representanter fra universitetene ble enige om å fryse mangfoldsansettelser, avslutte en ordning med positiv særbehandling og heller bruke

– Universitetslederne settes i en vanskelig situasjon når de må fastsette grensen mellom ytringsfrihet og hatprat, sier Jennifer Bailey.

FOTO: NTNU

mangfoldsmidlene til å opprette et professorat dedikert til konservativ tenkning, skriver nyhetsbyrået AP. «Kampen i Wisconsin gjenspeiler en bredere kulturell kamp som utspiller seg over hele nasjonen når det gjelder mangfoldstiltak ved universiteter», skriver AP. Allerede i april i fjor fant AP over 30 lovforslag rettet mot DEI-tiltakene.

– Det er en møkkakjeller, konstaterer Bailey på telefon fra Trondheim.

ANTISEMITTISME

Israels krigføring på Gaza har ført til demonstrasjoner til støtte for palestinerne, kritikk av Israel og tilfeller av antisemittiske angrep mot jøder.

The House Education Committee (HEC), som arrangerte høringen i desember, planlegger nå flere høringer om antisemittisme på campus, men det er foreløpig ikke kjent hvilke universiteter de henvender seg til.

The Office for Civil Rights i utdanningsdepartementet undersøker allerede over 30 universiteter for hatefulle ytringer mot jøder og muslimer, blant annet University of Florida (Tampa), Cornell og Columbia University.

Allerede tidlig i år blir det rettssaker om

antisemittisme, blant annet har jødiske studenter gått til sak mot New York University og mot University of California Berkeley for dårlig håndtering av antisemittisme både før og etter terrorangrepet i Israel den 7. oktober.

Bailey forklarer at staten Israel har en spesiell betydning for politikken i USA fordi evangeliske kristne mener at et jødisk Israel med Jerusalem som hovedstad er et viktig tegn på at vi nærmer oss «endetiden». I tillegg er det særskilt vanskelig å kritisere Israel i USA, mange både på høyre- og venstresiden definerer kritikk av sionisme og Israels politikk som en form for antisemittisme.

Spørsmålet om Israel splitter også den amerikanske venstresiden, for der finnes både Palestina-aktivister og Israel-vennlige jøder. Demonstrasjonene har også brakt fram de styggere sidene av Israel-motstand og jødehat, uten at Palestina-bevegelsen har tatt tilstrekkelig tak i det.

– Venstresiden synes det er vanskelig å ta tak i, og det utnytter høyresiden.

Bailey viser til kulturkrigen i USA.

– Høyresiden ser universitetene som reder for liberal politikk. At en rektor forsvarer palestinerne, hadde ikke vært en så stor sak hvis ikke amerikansk politikk nå hadde vært så grunnleggende skitten.

PLAGIAT

Det så først ut som om Gay ikke kom til å trekke seg etter høringen, men da det også kom plagiatanklager, gikk hun av, selv om Harvard-styret mente det var tilfeller av utilstrekkelige referanser, men ikke uredelighet.

Bailey mener anklagene er politiske, og at Gay ble ettergått i sømmene fordi hun er svart.

– Den ekstreme høyresiden har et narrativ om at hun ble ansatt fordi hun er svart, på bekostning av andre kvalifiserte kandidater. Plagiatsaken er ikke så alvorlig, men del av de evangeliskes store krig mot alt de ser som liberalt og venstrevridd.

Så snart Gay hadde gått av, la finansmannen Bill Ackman ut en kommentar på sosiale medier: «Et tu Sally?» Det er fransk og betyr «og du», og Sally er Sally Kornbluth, rektor på MIT og den tredje deltakeren i desember-høringen.

Ackman hadde også en hovedrolle i kampanjen som fikk Gay til å trekke seg, og nå vil han undersøke om han også kan finne tekstlikheter i Kornbluths arbeider. Forbes anslår at Ackmans formue er på omkring fire milliarder dollar, og nå har Ackman tilbudt seg å finansiere en oppstartsbedrift som kan bruke kunstig intelligens til å søke etter plagiat i store tekstmengder. Aller helst vil han nemlig gå gjennom alle arbeidene til alle de ansatte på Massachusetts Institute of Technology (MIT) og andre store universiteter.

– Det er viktig å snakke om plagiat, men det som skjer nå, er ikke en reell diskusjon, sier Bailey.

◆ AV JULIA LOGE

STORE FORHÅPNINGER TIL HOEL

Oddmund Løkensgard Hoel er den tredje Sp-statsråden for forskning og høyere utdanning siden Jonas Gahr Støre ble statsminister.

POLITIKK Det er store forventninger til Oddmund Løkensgard Hoel som ny forsknings- og høyere utdanningsminister. Hoel rykket opp fra statssekretær til statsråd etter at Sandra Borch trakk seg.

– Jeg synes dette er et veldig godt valg. Han kjenner sektoren godt siden han er en del av den selv, og det er betryggende, sier leder Sunniva Whittaker i Universitets- og høyskolerådet.

Hun peker på at Hoel kjenner de politiske prosessene i Kunnskapsdepartementet godt, og dermed sikrer kontinuitet i arbeidet blant annet med flere viktige stortingsmeldinger.

– Han er lyttende, og mitt inntrykk er at han er godt likt i hele sektoren, sier Whittaker.

PROFESSOR OG LOKALPOLITIKER

Hoel har vært statssekretær i Kunnskapsdepartementet siden Støre-regjeringen tiltrådte, først for Ola Borten Moe og deretter for Sandra Borch. Han er professor i historie ved Høgskolen på Vestlandet, og har tidligere vært leder for Noregs Mållag og aktiv i lokalpolitikken for Sp i Luster.

Regjeringen skal legge fram to stortingsmeldinger i vår, en om profesjonsutdanning og en om opptakssystemet til høyere

utdanning. Hoel har vært sentral i arbeidet med begge. Han har også frontet innsatsen for å øke bruken av norsk språk i akademia, et arbeid som fortsatt pågår.

Litt lenger fram i tid ligger en stortingsmelding om forskningssystemet, som er varslet i 2025.

– KOMPETENT

Leder Guro Elisabeth Lind i Forskerforbundet er glad for valget av Hoel som ny statsråd.

– Han har vist seg gjennom sin rolle som statssekretær å være veldig kompetent, sier Lind.

Hun peker på økt grunnfinansiering til universiteter og høyskoler, mer tid til forskning og enda mer fart i arbeidet med å få ned bruken av midlertidighet som viktige saker der regjeringen har gitt løfter i Hurdalsplattformen.

– Vi har sett en positiv utvikling når det gjelder midlertidighet, og det er viktig at vi fortsetter med stor fart, sier Lind.

Ivar B. Prestbakmo etterfølger Hoel som statssekretær. Prestbakmo er en sentral Sp-politiker fra Troms og er i dag vararepresentant på Stortinget.

◆ AV ASLE OLAV RØNNING

■ Oddmund Løkensgard Hoel (t. v.) ble 23. januar utnevnt som statsråd for forskning og høyere utdanning. Her med statsminister Jonas Gahr Støre.

FOTO: CORNELIUS POPE / NTB

De profesjonelle styrelere

Eksterne styreledere ved universitetene har stort sett bakgrunn fra næringslivet. Hvorfor ikke styreledere som også har erfaring fra universitetet? spør professor Birger Svihus.

UNIVERSITET – Jeg skulle ønske at flere styreledere hadde bakgrunn fra academia, sier Ketil Zachariassen, styrerepresentant for de vitenskapelig ansatte ved UiT Norges arktiske universitet.

Etter at Anne Borg trakk seg som NTNU-rector på dagen før jul, har det blusset opp en debatt om rektorer bør være valgt eller ansatt. Ansatt rektor er også ensbetydende med at Kunnskapsdepartementet oppnevner styrelederen. Forskerforum har sett på bakgrunnen til de eksterne styrelederne. Direktører fra næringslivet og styregrossister går igjen. Bortsett fra styrelederen ved Nord universitet har ingen doktorgrad eller arbeidserfaring fra et universitet.

– Det er lett å se at Kunnskapsdepartementet mener det er behov for kunnskap om virksomhetsstyring i kjølvannet av innføringen av en strammere budsjettmodell for universitetene – kunnskap som mange i academia kanskje ikke har. Men jeg synes det er like viktig å forstå universitetspolitikk og å kjenne landsdelen, fortsetter Zachariassen.

FRA REKTORSTOL TIL REKTORSTOL

UiT er inne i sin første periode med ansatt rektor. Saksfremleggelsen i universitetsstyret blir annerledes med ekstern styreleder og ansatt rektor, forteller Zachariassen.

– Selve sakspapirene endrer seg. Sakspapirene går fra å bli fremmet av universitetsdirektøren til å bli fremmet av rektor. Det skjer et tydelig skifte i det administrative ved at vi som styre har mindre direkte kontakt med dem som arbeider med og skriver ut styresakene, sier Zachariassen, som har sittet 2,5 år i styret.

– Før opplevde jeg at de eksterne ofte var rektors hjelpende hånd og stemte med rektor i ett og alt. Nå er de mer selvstendige. Det er på et vis et bedre styre.

Zachariassen omtaler seg imidlertid som en «sterk tilhenger av valgt rektor og et sterkt universitetsdemokrati på alle nivåer».

– Det handler om det grunnleggende prinsippet at vi skal være autonome institusjoner. Rektoren vår, Dag Rune Olsen, har vært rektor i Bergen før. Vi ser også at andre hopper fra rektorstol til rektorstol. Jeg tror vi blir mindre uavhengige av dem som faktisk eier oss og bevilger penger, med ansatt rektor, sier Zachariassen.

Men annen styreefaring er et gode, mener han.

– Selvfølgelig er det en fordel. Det er krevende å lede en stor organisasjon. Det er viktig å ha kunnskap om styreledelse, uavhengig av om man er intern eller ekstern, sier han.

– INGEN INNSIKT I UNIVERSITETSLIVET

Ved NMBU har professor Birger Svihus representert de vitenskapelig ansatte i universitetsstyret i to perioder.

– Det er en ting jeg undres over, og det er hvorfor departementet som finner disse styrelederne, er så lite opptatt av at de har god innsikt i universitetslivet, sier Svihus, som

understreker at han uttaler seg på generelt grunnlag.

– De har ofte ikke tilstrekkelig innsikt i universitetslivet. De har kanskje en bachelor eller master, men de har ikke jobbet ved universitetet, sier Svihus.

Eksempelvis nevner han at eksterne styreledere ofte har mangelfull forståelse av dynamikken ved et universitet og hva som motiverer folk til å jobbe der.

– En stor andel motiverte forskere som er villige til å jobbe langt utover normal arbeidstid, er avgjørende for at et universitet skal lykkes. For å lede et universitet mot suksess må man forstå hva som er drivkraften for dette. Det handler om abstrakte ting, som

FOTO: JØRN BERGER NVOLL

■ – Man kan ikke sitte inne i en boble, sier UiT-styreleder Marianne Elisabeth Johnsen, nr. 5 fra venstre. Ketil Zachariassen er nr. 4 fra venstre.

derne

– Noen har kritisert at jeg ikke er nok nede i grøten, men det er ikke jobben til en styreleder.

MARIANNE ELISABETH JOHNSEN, STYRELEDER VED UiT

det kan være vanskelig å forstå om man ikke har jobbet ved et universitet.

– Kan ikke dette læres?

– Absolutt, men styrelederne sitter bare i åtte år. De er ikke så mye på gulvet, de begynner å jobbe som styreleder fra dag én.

– IKKE MARGARINFABRIKK

«Eksterne styremedlemmer forstår ikke at akademisk frihet er lovfestet og at beslutninger tas nedenfra og opp ved universiteter», sa Svihus til Forskerforum i 2013. Det kunne Svihus like gjerne ha sagt i dag.

– Universitetet fungerer ikke som en margarinfabrikk, som er toppstyrt og med et veldig enkelt og konkret produksjonsmål. Universitetene er mindre toppstyrte og hierarkiske. Ledelsen kan si at jeg skal produsere noe, men jeg definerer i stor grad hva produktet er. Det er blant annet denne

akademiske friheten som er grunnen til at folk er villige til å jobbe 20 prosent mer enn de får betalt for.

Svihus kommer med en oppfordring til Kunnskapsdepartementet:

– Hvorfor velger de ikke styreledere som har erfaring fra både næringslivet og universitetet? Det er jo alltid en fordel med innsikt i virksomheten de skal lede. Det er ikke nok å ha vært student, sier Svihus, som mener det finnes «en haug» med gode ledere som også har arbeids erfaring fra et universitet.

– Hvorfor velger man for eksempel ikke tidligere rektorer som styreledere? Det ville vært glimrende. De har både ledererfaring og grundig erfaring med å jobbe med primær oppgavene ved et universitet, sier Svihus.

Styreleder erfaring kan bidra til profesjonelle diskusjoner og at man unngår partiskhet, mener Birger Svihus.

FOTO: UiT / JØRN BERGER NYVOLL

Borch illustrerte næringslivets betydning godt i sin tale på kontaktkonferansen i januar, der den daværende statsråden snakket om at universiteter og høyskoler må trå til for å utdanne nok arbeidskraft til helsesektoren i nord.

– Har du noen gang opplevd det som en ulempe at du ikke har akademisk erfaring?

– Nei. Det er mange andre mennesker rundt styrebordet som jobber i academia, som er spesialister innen sine fagfelt, og som kan dette godt. Min kompetanse er en annen.

– Hva tenker du om de som mener at eksterne styreledere opplever som fjerne fra virksomheten?

– Det er sikkert mange som har det synspunktet, og det er helt greit. Jeg gjør en jobb, og jeg gjør det på en profesjonell måte,

sier Johnsen.

Kunnskapsdepartementet opplyser at de oppnevner styreledere- og medlemmer som skal tilføre «et bredere spekter av kompetanse og erfaring, med impulser fra både privat og offentlig sektor og kultur- og samfunnsliv. Dette skal ivareta samfunnets interesser». Styresammensetningen skal også tilpasses den enkelte institusjons egenart.

◆ AV LINA CHRISTENSEN

STRATEGISKE HØYDEDRAG

– Jobben til en styreleder er å tilrettelegge for god argumentasjon, meningsutveksling og gode beslutninger, sier advokat, investor og eksternt oppnevnt styreleder ved UiT, Marianne Elisabeth Johnsen.

– Noe av det viktigste vi gjør, er å jobbe med strategi og å holde orden på økonomien. Noen har kritisert at jeg ikke er nok nede i grøten, men det er ikke jobben til en styreleder, sier Johnsen og siterer sin nylig avdøde far, Statoils første direktør, Arve Johnsen: «Min jobb er å være på de strategiske høydedragene.»

Da Johnsen tok på seg styreledervervet ved UiT i 2021, hadde hun mange styreverv på CV-en: Litteraturhuset i Oslo, Norges sjømatråd, Kilden teater og konserthus i Kristiansand og Flyktninghjelpen. Å komme utenfra er utelukkende et gode, mener hun.

– Vi har ulike perspektiver og innganger til spørsmål for å få til god meningsutveksling, gode synpunkter og ulike vinklinger. Dette er mye av kjernen i den akademiske yringsfriheten – det at man ikke sitter i akkurat samme stol, med akkurat de samme brillene på.

Hun omtaler næringslivet som «ett av flere viktige erfaringsområder» i et styre.

– Det er viktig på grunn av stramme budsjetter, for å få til innovative og kreative partnerskap og for å ha gode relasjoner til næringslivet. Det sier seg selv hvorfor det er viktig, sier Johnsen, som mener Sandra

Eksterne styreledere

- ◉ Universitetet i Sørøst-Norge: Tore Isaksen, kommunedirektør i Ringerike kommune
- ◉ Universitetet i Stavanger: Anne Marit Panengstuen, daglig leder Nortura
- ◉ OsloMet: Vibecke Hverven, styregrossist. Har hatt lederroller i blant annet Statkraft, Sweco, DNV og OBOS
- ◉ Nord universitet: Øyvind Fylling-Jensen, tidligere direktør i matforskningsinstituttet Nofima.
- ◉ NTNU: Remi Eriksen, daglig leder DNV
- ◉ NMBU: Hanne Refsholt, tidligere konsernsjef i Tine
- ◉ UiT: Marianne Elisabeth Johnsen, styregrossist
- ◉ Universitetene i Oslo, Bergen og Agder har valgt rektor.

Justert kurs for åpen tilgang

Ikke alt gikk som planlagt på veien mot åpen publisering. Nå presenteres nye tiltak og strategier.

PLAN S – De som står bak Plan S, har fått kalde føtter. De hadde ikke tenkt på at Nature skal ha 120 000 kroner per artikkel. Nå kan bare de rikeste publisere i de fineste tidsskriftene.

Det sier professor Göran Erik Nilsson. Han sitter i styret for det ideelle forlaget The Company of Biologists, som utgir fem biologitidsskrift.

I 2018, da flere store forskningsfond og forskningsråd gikk sammen i cOAlition S og presenterte Plan S for åpen tilgang til vitenskapelige artikler, fryktet Nilsson at det kom til å ta livet av tidsskriftene.

Han mener fortsatt at det kommer til å gå dårlig.

FRYKTER TIDSSKRIFTDØD

Nå har Universitetet i Oslo (UiO), der Nilsson jobber, en PAR (Publish and Read)-avtale med The Company of Biologists. Det vil si at de betaler et abonnement som også inkluderer at artiklene UiO publiserer, blir gjort åpent tilgjengelig.

Andre som vil publisere i tidsskriftene Nilsson jobber med, må ut med over 50 000 kroner. Nilsson mener det må til for å dekke kostnadene, men det er dyrere enn mange andre.

– En aktiv forskergruppe kan publisere fem til ti artikler i året. Da er det en halv million i året bare for å publisere i et helt normalt tidsskrift, sier Nilsson.

Han frykter fortsatt at hvis forfatterne må betale alt, vil tidsskriftene få færre manuskripter og dermed lavere inntekter. En stund kan de tære på oppsparte midler, men når det er tomt, blir kanskje løsningen å selge til et megaforlag.

– Hvis alt skal være åpent fra 2025, må vi gjøre det. Men da går pengene, og om ti år er det slutt, sier Nilsson.

EN HARRY MODELL

Nilsson er ikke den eneste som ser at Plan S og åpen tilgang-omveltningen har ført forskerne fra én dårlig modell, med dyre abonnementer, til en enda verre modell.

– Modellen med forfatterbetaling har blitt grellere enn det man så for seg. Hvis man synes det er hARRY at lesing er bak en betalingsmur, så synes jeg det er enda mer hARRY at publisering er bak en betalingsmur, sier latinprofessor Mathilde Skoie.

Som prodekan for forskning på Det humanistiske fakultet ved Universitetet i Oslo leder hun Det nasjonale publiseringsutvalgets undergruppe for humaniora, og derfra har det «ballet på seg» med arbeid med åpen publisering. Nå har hun vært med på å utforme en ny norsk strategi: Strategi for norsk vitenskapelig publisering etter 2024, som ble lansert i desember.

– Plan S har gjort at veldig mye har blitt åpent, men det har ikke gjort noe med maktforholdene og økonomien, sier Skoie.

NYTT PLAN S-INITIATIV

cOAlition S, som står bak Plan S, har også skjønt at forfatterbetaling ikke var en god løsning.

– Og det siste initiativet deres går ut på det, sier Skoie.

Plan S har nemlig et nytt initiativ. Denne gangen er det ute på høring fram til april, blant annet for å få råd om mulige utilsiktede konsekvenser.

I det nye forslaget skal forskerne ta tilbake makt over publiseringsprosessen. Plan S kaller dette «publiser-vurder-kurater», og mener vitenskapelige resultater skal publiseres raskt

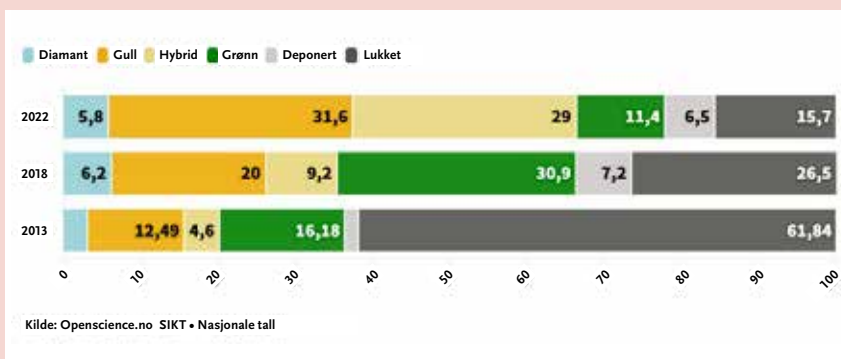
Göran Erik Nilsson i The Company of Biologists ser fortsatt mørkt på framtiden med åpen publisering.

FOTO: JØRGEN SVARSTAD

Fakta

- **Åpen tilgang** eller Open Access (OA) betyr fri tilgang til forskningsresultater på internett.
- **«Gull åpen tilgang»** betyr at forskningsresultater blir publisert i åpne tidsskrift, mot en forfatterbetaling som i gjennomsnitt ligger mellom 14 000 og 21 000 kroner.
- **«Grønn åpen tilgang»** betyr at forskningsresultater gjøres tilgjengelig i åpne vitenarkiver, ofte kalt egenarkivering. Dette kan gjøres ved forskerens egen institusjon, (f.eks. DUO ved UiO) eller i fagspesifikke arkiver.
- **«Hybrid åpen tilgang»** innebærer at forfattere kan velge å betale en avgift for å gjøre sin artikkel åpent tilgjengelig i et ellers abonnementsbasert tidsskrift. Ofte dyrere enn gulltidsskriftene, ca. 31 000 kroner i gjennomsnitt.
- **«Diamant åpen tilgang»** betyr at verken leser eller forfatter må betale, og kostnadene dekkes enten av utgiveren eller gjennom en støtteordning.
- **Deponert** betyr at artikkelen er lagt til et vitenarkiv, men ikke nødvendigvis tilgjengelig.

Åpen tilgang i Norge i prosent

Tallene viser at andelen artikler som er betalt for ved publisering gjennom hybrider eller gulltidsskrift, har økt mye. Tallene er fra 2022 da tallene for 2023 ikke er ferdig utregnet.

– Hvis det er harry at lesing er bak en betalingsmur, så er det enda mer harry at publisering er bak en betalingsmur.

MATHILDE SKOIE, LATINPROFESSOR

på egnede, åpne plattformer. Deretter kan fagfeller gi tilbakemeldinger som publiseres sammen med artikkelen, og så kan artikkelen utbedres etter hvert. Forlagene som tredjeparter kan fortsatt bidra som tjenesteytere, men innenfor Plan S' retningslinjer.

Skoie håper forskersamfunnet engasjerer seg, for hun er skeptisk til åpen fagfellevurdering i alle fag, og mener det er dumt at Plan S eksperimenterer med både publiseringsplattformer og fagfellemodellen samtidig.

– Hvis du har et eksperiment, så tester du én ting av gangen, sånn at du vet hva som har virket, sier hun.

Dessuten synes hun heller ikke at finansieringene, som er drivkreftene i cOAlition S, skal gå så langt inn i hvordan forskersamfunnet driver kvalitetssikring.

SKAL UT: PUBLISER OG LES-AVTALER

Da den nye norske strategien skulle utformes, var PAR-avtalene et omdreiningspunkt. Norge har slike PAR-avtaler med alle de store forlagene, og planen var at tidsskriftene skulle transformeres og bli åpne.

– Det er helt klart at de ikke har vært transformative. Tidsskriftene i seg selv blir ikke åpne.

Samtidig er mange av prestisjetidsskriftene inkludert i slike avtaler, og de lar norske forskere lese og publisere som de alltid har gjort, uten å tenke så mye på kostnadene.

Dessuten har det blitt klart at overgang til ren forfatterbetaling heller ikke er lurt.

Noe av det første som skjedde da Plan S fikk fart på seg, var at «gulltidsskriftene» vokste: I stedet for at et universitetsbibliotek kjøper et abonnement og de med tilknytning til biblioteket kan lese artiklene, betaler forskere for at tidsskriftet publiserer artikkelen – og så kan alle lese.

– Det høres jo veldig flott ut, og den som fant på ordet «gull» for den modellen, burde få en pris i retorikk, vitser Skoie.

Ifølge den nye norske strategien bør PAR-avtalene avsluttes om et par år, dette for ikke å bruke mye penger på gull-modellen, penger som kanskje heller kunne gått til noe bedre: diamant-modellen.

JA TAKK: DIAMANT-TIDSSKRIFT

Aller helst skulle nok mange ønske seg at det var gratis å publisere og gratis å lese, nå som tidsskriftene ikke lenger trenger penger til distribusjon. Noen er slik, og kalles diamant.

– Foreløpig er ikke dette en type tidsskrift som de fleste vil publisere i. Det er stort sett enten idealister og små nisjetidsskrift, eller så er det veldig store plattformer som egentlig ikke har så veldig mye kuratering, sier Skoie.

JA TAKK: RETTIGHETSSTRATEGIER

– Det ene som vi ikke vet om blir en game-changer, er rettighetsstrategiene. Vi legger ut siste forfatterversjon i vitenarkiver, uavhengig av om forlagene tillater det. Det er jo å ta tilbake makten, sier Skoie.

Rettighetsstrategier er en måte å hjelpe fram de «grønne åpne publiseringene», det betyr at den nest siste versjonen av artikkelen legges ut i et åpent arkiv samtidig som den siste versjonen publiseres i et lukket tidsskrift. I stedet for at tidsskriftet får overta alle rettighetene, får de ofte beskjed om å akseptere en creative commons-lisens. Disse strategiene blir vedtatt av universitetsstyrene, og ved å være vedtatt før artikkelen sendes til et tidsskrift, skal de få forrang foran forlagets krav. UiT Norges arktiske universitet var først ute, og NTNU, Universitetet i Bergen, Universitetet i Oslo, Universitetet i Sørøst-Norge, Universitetet i Stavanger og NMBU, samt SINTEF har fulgt etter.

Foreløpig har dette ikke blitt prøvd juri-

disk, men muligheten for at et stort forlag kan ta en konflikt, gjør at mindre institusjoner, for eksempel forskningsinstitutter og sykehus, vegrer seg.

I den nye norske strategien foreslås det at det bør lages en nasjonal rettighetsstrategi, og kanskje på sikt en internasjonal.

NYTT FORSLAG:

ABONNEMENT TIL ÅPENHET

Et forslag som Skoie har sansen for, heter *Subscribe to Open*, det vil si at tidsskriftet tilbyr en avtale der hele årgangen gjøres åpen hvis alle institusjonene opprettholder abonnementet sitt. Slik unngår tidsskriftet å tape inntekt, forfattere slipper å betale, og artiklene blir åpne.

NYTT FORSLAG:

FULLFINANSIERTE TIDSSKRIFT

Skoie forteller at et annet forslag de «lekte med» i arbeidsgruppen, var at de store forskningsfinansiererne kan lyse ut konkurranser der noen av de beste tidsskriftene som i dag gis ut utenfor de store forlagene, blir fullfinansiert som åpne tidsskrift uten betaling fra verken lesere eller forfattere.

◆ AV JULIA LOGE

ARKIVFOTO: JØRGEN SVARSTAD

■ Mathilde Skoie var definitivt ingen Plan S-forkjemper. – Her må man ile langsomt, sier hun, med en henvisning til keiser Augustus i vinduskarmen.

Høye gebyr for stipendiater

Stipendiater fra land utenfor EØS pålegges gebyr for opphold i Norge.

STIPENDIATER Ph.d.-stipendiater fra land utenfor EØS må betale 6300 kroner i gebyr til Utlendingsdirektoratet (UDI) for opphold i Norge i stipendiatperioden. Noen må betale samme gebyr flere ganger.

Noen får dekket gebyret av arbeidsgiveren. Det er imidlertid ulik praksis fra universitet til universitet og også innad på det enkelte universitet.

Regina Paul er tidligere leder for Doktorgradskandidatenes interesseorganisasjon ved NTNU (DION). Hun er også tidligere nestleder i Stipendiatorganisasjonene i Norge (SiN). Hun mener det burde være felles praksis for alle.

VAR HELDIG

– Så slipper man å være så avhengig av veilederen. Selv var jeg heldig, sier Paul, som er russisk statsborger.

Hun arbeider med grunnforskning innen kvantekjemi. NTNU dekket gebyret som skal betales til UDI, første gang hun søkte om opphold.

– Jeg skulle vært ferdig i januar i år. Jeg fikk utsettelse til slutten av april. Da måtte

jeg søke fornyelse, noe som koster nye 6300 kroner, sier Paul.

Årsaken til utsettelsen var arbeidet hennes i DION.

MÅ BETALE DOBBELT

Bakgrunnen er at stipendiater fra land utenfor EØS må søke UDI om oppholdstillatelse gjennom en ordning for faglært arbeidskraft. En slik oppholdstillatelse kan kun gis for tre år av gangen.

Det betyr at de som ikke blir ferdig med doktorgraden i tide, må fornye oppholdstillatelsen. Treårsgrensen rammer dermed også de som ansettes for en fire-årig stipendiatperiode.

Paul mener at 6300 kroner er en ikke ubetydelig sum for en stipendiat.

– Jeg forstår at avgiften for den første søknaden kan være høy. Når den forlenges, er det rart at det er på samme nivå, sier hun.

– Totalt sett er vilkårene for å være ph.d.-stipendiat i Norge gode

i internasjonal sammenheng, blant annet med fast lønn og rettigheter som ansatt?

– Det er riktig. Jeg er generelt fornøyd med vilkårene for å ta en doktorgrad i Norge. Det vi snakker om her, er et spørsmål om å gjøre det enda bedre og også ta bort ulikheten mellom ph.d.-kandidater fra ulike land og mellom ulike universiteter i Norge.

Stipendiater fra EØS-land nyter godt av vilkårene for arbeidsinnvandring til Norge og trenger ikke søke om oppholdstillatelse.

KONSTANT BEKYMRING

Så langt Paul kjenner til, er det vanlig at universitetene dekker utgifter til gebyr for oppholdstillatelse for fast ansatte.

– Jeg forstår at vi ikke skal arbeide like lenge som fast ansatte, men vi har blitt plukket ut som de beste basert på vår søknad og våre kvalifikasjoner, understreker hun.

Paul peker på at bekymring rundt oppholdstillatelse er en

– Universitetene bør dekke gebyr til UDI for oppholdstillatelse, sier Regina Paul. Hun ønsker lik behandling av alle stipendiater.

FOTO: PRIVAT

■ Stipendiater fra land utenfor EØS må betale gebyr til Utlendingsdirektoratet for oppholdstillatelse i Norge.

FOTO: STIAN LYSBERG SOLUM / NTB

del av hverdagen for stipendiater fra land utenfor EØS.

– Mange er ikke kjent med hvor viktig dette er. Livet ditt avhenger av det. Du er alltid bundet av visumet, sier hun.

KAN SØKE OM PERMANENT OPPHOLD

Hind Dakhil, enhetsleder for opphold i UDI, sier at et alternativ etter tre år kan være å søke om permanent opphold.

– Hvorfor er beløpet like høyt ved fornyelse av oppholdstillatelse?

– Jeg skjønner spørsmålet. Det er Justis- og beredskapsdepartementet som har fastsatt gebyrene. Det kan for noen oppleves som om saken går raskere ved fornyelse. Men det er like store kontrollbehov, sier Dakhil.

UDI er ikke kjent med at det er et utbredt fenomen at stipendiater må søke om oppholdstillatelse flere ganger for å komme i havn med et doktorgradsprosjekt. Stipendiater, postdoktorer og andre i forskerstilling utgjorde 13 prosent av dem som fikk opphold på midlertidig grunnlag i 2023.

Justis- og beredskapsdepartementet opplyser i en e-post at prinsippet for fastsettelse av gebyrer er at de skal dekke reelle kostnader til saksbehandling, og at satsene vedtas i statsbudsjettet.

ULIK PRAKSIS

Forskerforum har vært i kontakt med flere av de største universitetene i Norge. De fleste oppgir at det er opp til den enkelte enheten som ansetter stipendiaten, om gebyr til UDI dekkes eller ikke. Andre oppgir at gebyrene ikke dekkes.

Universitetet i Stavanger (UiS) er det eneste universitetet som har faste retningslinjer på tvers av fakulteter og institutter. UiS har valgt å dekke gebyrene for oppholdstillatelse for denne gruppen.

– Mange av de som kommer fra land utenfor EØS, har problemer med kostnadsnivået i Norge den første tida, ikke minst med bokostnadene i Stavanger-regionen. Dette handler om å få dem på plass og i arbeid så raskt som mulig, sier seniorrådgiver Kjetil Kiil Halvorsen ved UiS.

UiS flagger internasjonalisering høyt og deltar blant annet i det EU-initierte samarbeidet EURAXESS, som tar sikte på å legge forholdene til rette for internasjonal mobilitet blant forskere.

Halvorsen sier at UiS har lagt vekt på at alle ansatte skal tas imot på samme måte, uavhengig av hvilket fakultet de skal jobbe ved. Dette gjelder også norske forskere som skal reise ut.

– Vi har vært opptatt av likhetsprinsippet og at vi har felles rutiner for hele universitetet når det gjelder internasjonal forskermobilitet, sier han.

✦ AV ASLE OLAV RØNNING

High fees for non-EEA PhD candidates

● PhD candidates from countries outside the EEA have to pay the Norwegian Directorate of Immigration a fee of NOK 6,300 for a residence permit for skilled workers. As this only lasts three years, they have to renew the permit in case of four-year contracts or extensions, paying the same amount again. While some research fellows have the fee paid by their employer, practice varies from university to university, and even between faculties. The University of Stavanger is the only university that covers the permit

fees for this group, irrespective of the faculty or institute in question.

Regina Paul, former president of DION (the interest organisation for temporary scientific employees at NTNU), thinks the same rules should apply to everyone – wherever they come from and wherever they work. Despite being generally positive about conditions for PhD candidates in Norway, she says the fee for non-EEA staff is quite substantial, and she questions why renewing the permit is just as expensive.

Polarised university debate in the US

● As the US presidential election approaches, the polarised political debate has spread to the universities there. NTNU professor Jennifer Leigh Bailey, herself an American, is alarmed by the negative climate on US campuses. Prompted by the war between Israel and Hamas, antisemitism and

hate speech are on the rise, as are accusations of reverse racism and plagiarism. Bailey says the accusations that led to Harvard president Claudine Gay's resignation are political, part of the conservative Christian opposition to liberal diversity and equity programmes (DEI) and their fervent support of Israel.

People with banners protest outside Columbia University campus after the suspension of «Students for Justice in Palestine» in November 2023.

PHOTO: SHUTTERSTOCK

Demand a boycott of Israel

● PhD candidates want the university to adopt a clear political stance in favour of a boycott of Israel and have started a petition. 'We're pleased. This is the first time there has been a demand for an academic boycott of Israel from the University of Oslo

since 2010,' says Davina Kaur Patel, one of the initiators of the petition. Dr Patel is a research fellow at the Faculty of Medicine at the University of Oslo. More than 500 students and staff had already signed the petition when Forskerforum spoke to her.

KRIGEN I GAZA

KREVER ISRAEL-BOIKOTT

Stipendiater vil at Universitetet i Oslo (UiO) skal ta en tydelig politisk rolle for Israel-boikott, og har startet en underskriftsaksjon. – Vi er fornøyd. Dette er første gang kravet om akademisk boikott av Israel har kommet opp ved UiO siden 2010, sier Davina Kaur Patel, en av initiativtagerne til oppropet. Patel er lege og stipendiat ved Det medisinske fakultet ved UiO. Da Forskerforum snakket med henne, hadde mer enn 500 studenter og ansatte støttet underskriftsaksjonen.

INSTITUTTSEKTOREN

Slik gikk lønnsoppgjøret

■ Særlig ansatte ved Havforskningsinstituttet (HI) og Meteorologisk institutt (MET) har god grunn til å være fornøyd med fjorårets lønnsoppgjør ved de statlige forskningsinstituttene. I oppgjøret for de vel 1000 ansatte ved HI skjøt arbeidsgiveren inn 5 millioner kroner ekstra i tillegg til det som var forhandlet fram i det sentrale oppgjøret. Av dette gikk knappe 4,1 millioner kroner til Unio/Akademikerne og resten til LO/YS. Også MET tilførte egne midler til potten. Dette utgjorde 3 millioner kroner, hvorav 2,3 millioner kroner gikk til Unio/Akademikerne.

FOTO: TOWFIQ BARHUIYA, UNSPLASH

JUS

Anker fuskedom

■ En student fikk medhold i Borgarting lagmannsrett etter å ha blitt utestengt fra studiene for selvplagi- at. Kunnskapsdepartementet har valgt å anke saken til Høyesterett. – Vi anker dommen i lagmannsretten for å få avklart viktige rettslige spørsmål, sa daværende statsråd Sandra Borch (Sp) til VG. «Dersom dommen blir stående, vil det etter departementets syn skapes en rekke uklarheter i hvordan institusjonene skal forholde seg til fusk. Det vil være krevende for både sektoren og studenter å forholde seg til fremover», skrev departementet i en e-post til VG.

FOTO: ANDREAS HALDORSEN/FLICR CC

FOTO: FIV-D, UNSPLASH

RIKSREVISJONEN

Hacket universiteter

■ Riksrevisjonen har testet IT-sikkerheten ved ti av landets største universiteter og høyskoler og klarte å trenge seg inn i systemene på tre av dem. «Testene ga oss full kontroll over IT-infrastruktur ved to av dem og kontroll over forskeres IT-utstyr og skylagring ved den tredje», opplyser Riksrevisjonen i en pressemelding. Riksrevisjonen ser det som kritikkverdigg at forskningsdata ikke er tilstrekkelig sikret mot dataangrep. Ifølge NRK dreier risikoen seg om personopplysninger, forretningshemmeligheter eller data som kan være av interesse for fremmede makter.

TIDSSKRIFT

Kapret av kriminelle

■ Et tidsskrift ved Universitetet i Oslo (UiO) ble kapret av kriminelle i fjor og har fortsatt problemer. Forskere advarer om at kunstig intelligens gjør det lettere for hackere. Det vitenskapelige tidsskriftet Scandinavian Journal of Informations Systems (SJIS) ble kapret av kriminelle i februar 2023, skriver universitetsavisen Apollon ved UiO. Navnet på det kaprede tidsskriftet var identisk, domenenavnet var nesten det samme, og kaprerne kopierte inn alt innholdet til SJIS for at det skulle se ekte ut.

NTNU-CAMPUS

Får enekontor

■ I oppdragsbrevet fra Kunnskapsdepartementet slås det fast at campusprosjektet på NTNU skal legges til rette for minst 40 prosent enekontor. NTL ved NTNU jubler over at de nå får støtte fra Kunnskapsdepartementet. – Vi kan med glede lese at prosjektet skal legge til rette for MINST 40 prosent enekontor, skriver organisasjonen på Facebook, gjengitt av Khrono. – Det er veldig gledelig å se at Sandra Borch og Kunnskapsdepartementet også følger opp og fastsetter fagforeningenes krav, skriver NTL videre.

FOTO: DAMIAN ZALESKI, UNSPLASH

David Hume
(1711-1776)

FOTO: K. MITCH HODGE, UNSPLASH

STUDIER

FILOSOFI ER POPULÆRT

Filosofistudier er skikkelig populært for tiden. 62,2 studiepoeng kreves for å komme inn på filosofi ved Universitetet i Oslo. Bachelorstudiet «Filosofi, politikk og økonomi» har en grense på 64,9. Medisin har til sammenligning et opptakskrav på 67,6 studiepoeng. – Det handler om tiden vi lever i, med litt dommedagsfølelse. Vi har eksplisitte diskusjoner om høytsvevende ting i offentligheten. Det gjør at folk reflekterer mer, sier Einar Duenger Bøhn, professor i filosofi ved Universitetet i Agder, til NRK.

ISRAEL

Avslutter samarbeid med kunstakademi

■ Både Universitetet i Bergen og Bergen Arkitektøgskole har avsluttet sitt samarbeid med kunstakademiet Bezelel, som har jobbet for det israelske forsvaret. – Vi kan ikke ha en avtale med et akademi som har erklært aktiv støtte til det israelske militæret ved å tilby dem sine fasiliteter og kreative ressurser, sa rektor Emma Nilsson ved BAS til Bergens Tidende. Etter Hamas-angrepet 7. oktober i fjor tok Bezelel inn frivillige til å hjelpe til med å sy klær til militært personell som kjemper ved frontlinjen i Gaza, ifølge The Times of Israel.

AKADEMISK FRIHET

Foreslår grunnlovfesting

■ Forskerforbundet og Norsk studentorganisasjon (NSO) foreslår å grunnlovfeste akademisk frihet. – Den akademiske friheten er truet i verden rundt oss, og vi ser tegn til at den blir utfordret i eget land. Derfor tar vi studenter og forskere initiativ og oppfordrer Stortinget til å grunnlovfeste akademisk frihet, sier Guro Elisabeth Lind, leder av Forskerforbundet, og Oline Sæther, leder av NSO, i en pressemelding. Forskningen må være fri og uavhengig av andre interesser, står det i pressemeldingen.

KONSULENTBRUK

Brukte 2,5 mill. på rekrutteringsbyrå

■ Universitetet i Oslo (UiO) har rammeavtaler med fire ulike rekrutteringsbyrå, og veksler mellom disse. De tre siste årene har UiO brukt 2,5 millioner kroner årlig på byråene, anslår direktør Arne Benjaminsen overfor Uniforum. Det er en liten oppgang fra årene 2017–2019. Ifølge Uniforum har ansettelsesprosessen rundt tre av direktørstillingene, som rekrutteringsbyrå har bistått med, gått til internt ansatte. – Kostnaden på 225 000 kroner må også sees i forhold til risikoen ved en feilansettelse, sier Benjaminsen.

←

Vi gav KI-verktøyet DALL-E i oppdrag å illustrere at Forskerforum intervjuar ein prorektor om kunstig intelligens. Dette er resultatet.

Forvirring om kunstig intelligens

– Det er oppgåva vår å fortelje studentane korleis dei kan bruke KI-verktøy. Men då må vi først kunne det sjølve, seier utdanningsforskar Sehoya Cotner.

AV KJERSTIN GJENGEDAL

Nyleg kunne Språkrådet kunnigjere at årets ord i 2023 var «KI-generert». Kåringa reflekterer at generativ kunstig intelligens (KI) har vore den store snakkisen sidan tekstroboten ChatGPT, det mest kjende av desse verktøya, vart sleppt laus på internett før jul i 2022 (sjå faktaboks). Innanfor akademina har debatten hovudsakleg handla om studentane og korleis dei kan hindrast i å bruke KI til å fuske. Men kva med dei tilsette?

Den vanskelege intelligensen

– Så, er det kunstig intelligens du vil snakke om, eller er det ChatGPT? spør Pinar Heggernes. Ho er prorektor ved Universitetet i Bergen (UiB) med ansvar for utdanning og digitalisering, men ho er også professor i informatikk og forskar på algoritmar. Dessutan leier ho styringsgruppa for samarbeidsplattforma for KI ved UiB.

For faktum er at KI har prega akademina i tiår allereie. Det har vore eit forskingsfelt i seg sjølv, og har med tida fått stadig fleire praktiske bruksområde, frå å stille diagnosar frå medisinske bilete, berekne forma til eit protein, eller optimalisere kraftproduksjonen i ein vindmøllepark.

Etter at ChatGPT kom, kan ein få inntrykk av at alt som tidlegare heitte algoritmar, stor-dataanalyse eller maskinlæring, no har fått merkelappen kunstig intelligens.

– No snakkar alle som om dette er nytt, men vi har drive på med det sidan 1980-talet, seier Pinar Heggernes om språkmodellane

som ligg bakom ChatGPT og venene hans.

– Men no har ein tilgang til mykje meir digitale data enn tidlegare, og dermed har teoriane fått praktisk nytte. Vi har nokså brått fått tilgang til ei mengd nye verktøy, som er blitt gode til å kommunisere på menneskeleg språk, slik at ein får inntrykk av å snakke med eit intelligent vesen.

Heggernes meiner det beste hadde vore om vi ikkje brukte ord som tenking, læring og intelligens om det som eigentleg er avanserte statistiske verktøy som, etter å ha blitt trent på store datamengder, justerer sin eigen aktivitet i møte med ny input. Men ho innser at den kaviaren neppe kan puttast tilbake på tuben.

– Fordi ordet intelligens blir brukt, kan det verke overveldande, men for meg er dette berre ein del av digitaliseringa.

Generative snarveggar

Inntrykket frå det siste året er at det er nokså uklart kva som eigentleg skal vere rolla til akademina i den KI-revolusjonen som tilsynelatande er rett rundt hjørnet. Kva er det meininga at den jamne tilsette skal bruke dei generative KI-verktøya til?

– Brukarkontoane til UiB-tilsette ligg hos Microsoft, og gjennom dei har vi tilgang til tekstroboten Bing Chat og til siste versjon av biletgenereringsverktøyet DALL-E, fortel Heggernes.

– Når eg til dømes skal halde eit foredrag, likar eg å byrje med å lage eit bilete. Det kan fungere godt som utgangspunkt for foredraget.

→

Slik kan ei forsamling av vestlandske ordførarar sjå ut, skal ein tru biletgenereringsverktøyet DALL-E.
Foto: Paul S. Amundsen

Ho tek oss med bort til skrivebordet og viser fram eit bilete ho har fått laga til eit foredrag ho skal ha for ordførarar på Vestlandet. Bing Chat (som teknisk sett nyleg vart omdøpt til Copilot) tolkar vestlandske ordførarar er eit slags ting av dresskledde menn i ring rundt eit generisk nordisk trehus på ein holme i ein fjord, rikeleg forsynt med norske flagg.

Det er altså lett å sjå at KI-genererte bilete kan eigne seg godt som inngang til eit foredrag, om enn kanskje ikkje heilt på den måten teknologiselskapa har lova. Men verktøya kan sjølv sagt gjere andre ting også.

Vi finn Andreas Hadsel Opsvik i fjerde etasje på HF-bygget i Bergen, der han nett har flytta inn for å bli kommunikasjonsrådgjevar ved det nyetablerte Senter for digitale forteljingar.

– Eg brukar dei mellom anna til å samanfette store tekstmengder, seier han.

– For å finne ut kva for delar av denne rapporten eg bør vite meir om, til dømes. Hadde eg vore student no, ville eg sikkert ha brukt det som ein studieteknikk.

– Korleis veit du om KI-en gjer ein god jobb?

– Nei, ein må alltid sjekke. Det er inga erstatning for eigen innsats. Men det som er moro med Bing Chat framfor den gratis nett-

versjonen av ChatGPT, er at han kan søke på nettet. Ber du Bing Chat skrive ein faktaboks, til dømes, så brukar han søkeresultata i den genererte teksten og legg til kjeldetilvisingar.

– Opplyser du om at du har brukt KI i den ferdige artikkelen?

– Eg ser at slikt blir markert i journalistikken, men eg har ikkje gjort det sjølv, for eg har alltid bearbeidd teksten mykje etterpå. Eg meiner at ein ikkje skal publisere KI-generert

Generativ kunstig intelligens

- Generativ KI er ei form for KI som skapar nye data, til dømes tekst, bilete eller datakode, som liknar strukturen i datasettet den er trent på.
- Dei siste åra er ei rekke generative KI-verktøy som utfører oppgåver formulerte i naturleg språk, blitt allment tilgjengelege. Desse verktøya er baserte på store språkmodellar som igjen er trent på store mengder tekst. Denne teksten handlar hovudsakleg om slike verktøy.

tekst direkte, men dersom ein gjer det, bør det markerast, seier Opsvik.

KI på prøvestadiet

Nyleg undersøkte Institutt for samfunnsforskning kva haldningar nordmenn har til generativ KI. Om lag ein fjerdedel av respondentane svarte at dei har brukt slike verktøy, høgare utdanna i større grad enn lågare utdanna. Flest brukte det til å finne informasjon og bearbeide tekst, men fleire oppgav også at dei brukte verktøya for å teste dei.

Opsvik er ein typisk teknologiinteressert brukar som gjerne prøver seg fram med ny teknologi for å finne ut korleis det fungerer. Verktøy som kan gjere taleopptak om til tekst, har allereie vore tilgjengeleg lenge, men ein må framleis gå nøye igjennom den transkriberte teksten for å rydde opp i feil. Han har også prøvd seg fram med bilete, men førebels fungerer det ikkje godt nok til å erstatte fotoarkiva han har tilgang til.

I den grad ein kan snakke om ein KI-revolusjon, så ligg revolusjonen i at alle no har tilgang til verktøya, meiner han. Den store produktivitetsgevinsten har ikkje heilt materialisert seg.

– Eg håpar jo heller ikkje på at maskinene skal ta over jobben min. Men eg ser for meg

– Då ChatGPT kom, trudde mange at den veit kva den snakkar om. Vi har brukt mykje tid på å informere, seier Pinar Heggernes.
Foto: Paul S. Amundsen

– Eg meiner at ein ikkje skal publisere KI-generert tekst direkte, men dersom ein gjer det, bør det markerast, seier Andreas H. Opsvik.
Foto: Paul S. Amundsen

at slike verktøy kan gjere det lettare å til dømes flytte informasjon frå eitt system til eit anna, eller løyse IT-problem ved hjelp av naturleg språk, utan at ein treng å kunne programmering, seier han.

Men dei same eigenskapane som gjer det enkelt å kommunisere med systema, kan også gjere det enklare å sno seg rundt hindringar og tryggleikstiltak.

Fryktar fuskefella

– I starten handla alt om fusk, seier Sehoya Cotner, utdanningsforskar og avtroppande leiar for bioCEED. Ho har ført oss vel gjennom labyrinten som Institutt for biovitenskap ved UiB er blitt, og fram til sitt eige kontor.

BioCEED er eit senter for framifrå utdanning i biologi, som no er under avvikling etter at finansieringsperioden gjekk ut ved årsskiftet.

– Det var ei slags kjensle av «oss mot dei», lærarar mot studentar.

Utdanningsforskarane ved UiB fekk det snart travelt med å undersøke kva rolle generativ KI kunne spele i læring. Tidleg i 2023 undersøkte Cotner og nokre kollegaer kva studentar og tilsette ved Det matematisk-naturvitenskaplege fakultetet ved UiB tenkte om dei nye verktøya. I oktober gjorde dei ei ny undersøking, denne gongen mellom biologistudentar i heile landet.

– I februar var få studentar uroa for at KI-verktøya kunne by på etiske utfordringar,

eller for at dei kunne reflektere skeivheiter i materialet modellane er trente på. I oktober hadde slike omsyn funne vegen inn i debatten, seier ho.

Det same gjaldt spørsmålet om ein kan lite på informasjonen frå modellane. Sidan dei er statistiske verktøy som berre er laga for å produsere tekst som ser plausibel ut basert på treningsmaterialet, kan dei fabrikkere både informasjon og kjelder. Dette var studentane langt meir merksame på i oktober-undersøkinga.

– Og vi spurde om det vi meinte var viktig, nemleg: Korleis meiner du desse verktøya best kan brukast i utdanning, på ein måte som er rettferdig, og som støttar læringa di? Det gjennomgåande inntrykket var at studentane er forvirra. Dei fryktar å gjere noko feil og bli skulda for fusk. Og dei ber om å få opplæring i korleis verktøya kan brukast effektivt. Det må vi hugse. Vi ser på studentane som «digitalt innfødde», men vi tilsette må framleis vere dei vaksne i rommet, seier Cotner.

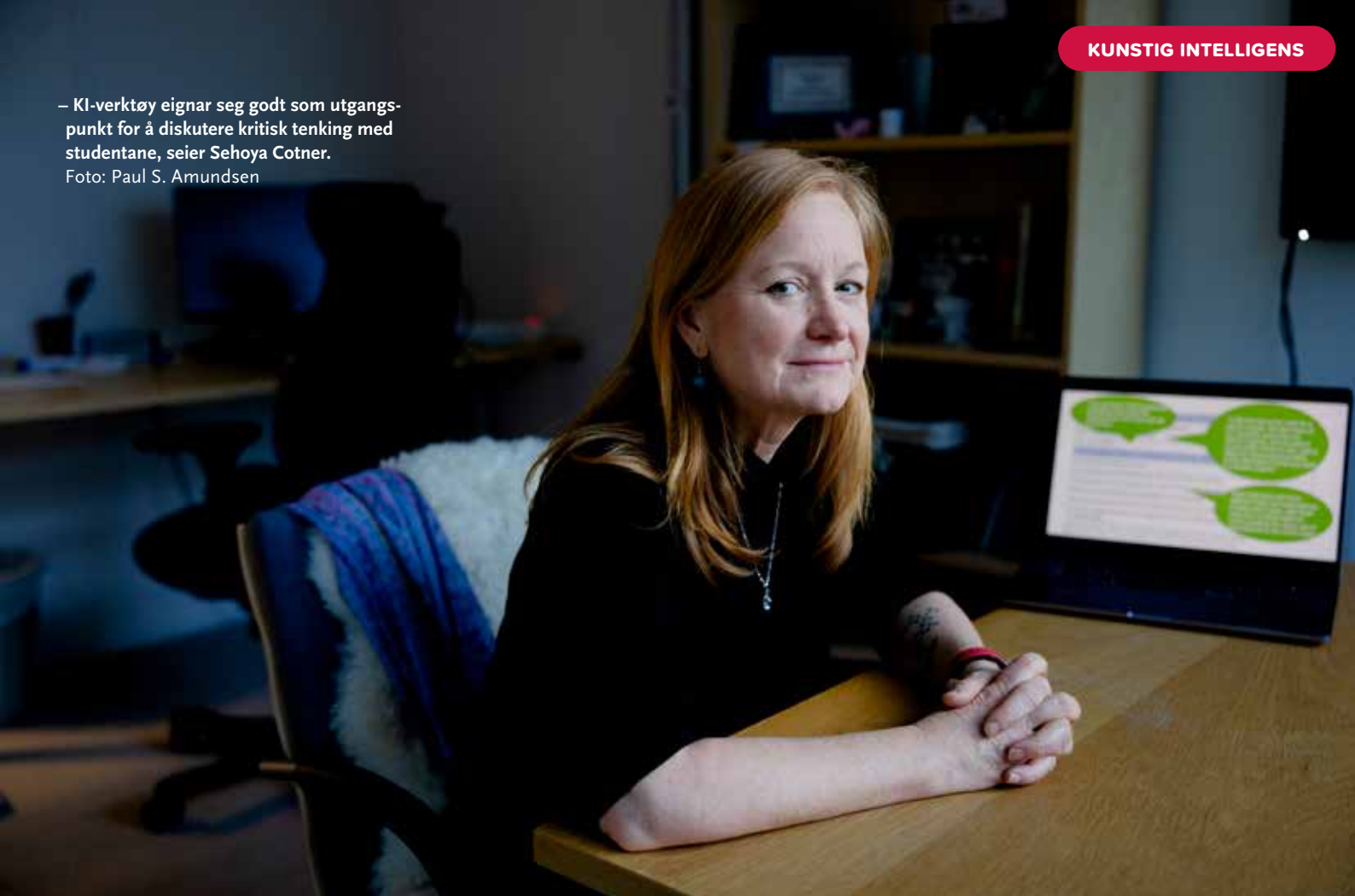
Likevel er ho imot sentral regulering, som mange har teke til orde for.

– For dette er ikkje verktøy med eitt bestemt bruksområde. Det viktige er at kvar

– No snakkar alle som om dette er nytt, men vi har drive på med det sidan 1980-talet

PINAR HEGGERNES

– KI-verktøy eignar seg godt som utgangspunkt for å diskutere kritisk tenking med studentane, seier Sehoja Cotner.
Foto: Paul S. Amundsen

enkelt undervisar må vere så tydeleg som råd om kva type bruk som er greitt til akkurat denne oppgåva. Vi likar å snakke om kritisk tenking og om studentane som partnarar i læring, og dette er eit perfekt høve til å ha slike diskusjonar i klasserommet.

Kven skal ha æra?

For Cotner var det ein augeopnar å innsjå at ho måtte meistre KI-verktøya sjølv, før det kunne bli snakk om å rettleie studentane. I året som har gått, har ho prøvd seg fram.

– Eg har brukt dei til omsetjing, og som debattpartnar. Det kunne eg godt gjort i undervising. Eg trur det er vanskeleg å endre meining i debatt med eit anna menneske, for ein vil ikkje tape andlet. Den faktoren forsvinn når du diskuterer med ei maskin. Det er noko eg gjerne skulle undersøke, seier ho.

Det siste året har debatten gått om kva som skal reknast som fusk når studentar brukar KI, men kan tilsette bruke verktøya på måtar som ville bli rekna som fusk dersom studentane gjorde det?

– Veldig godt spørsmål, seier Cotner.

Ho fortel at ho i ein prosjektsøknad ville ta med noko om arbeid med «studenten som partner» i høgare utdanning i Europa. Sjølv

er ho frå USA og kjenner best til den amerikanske konteksten.

Ho bad KI-verktøyet Elicit, som finn og samanfattar informasjon i forskingsartiklar, om å skrive eit par avsnitt om dette, med kjeldetilvisingar.

– Og det fekk eg, men så vart spørsmålet: Korleis inkorporerer eg det i søknaden? Mange seier at ein skal oppgje om ein har brukt KI-verktøy, men det gjev lite meining om bruken ikkje er spesifisert. Vi oppgjev jo ikkje at vi har brukt automatisk stavekontroll på tekstane våre. Dette er ein type samtale vi godt kan ha med studentane våre også, seier ho.

Hovudbry om personvern

I desember oppmoda den amerikanske forskingsfinansieraren National Science Foundation forskarar som brukar generativ KI til å lage søknader, om å informere om korleis verktøya er blitt brukte. Fagfellane som skal evaluere søknadene, fekk på si side forbod mot å bruke KI-verktøy i evalueringa, fordi ein då gjev frå seg fortruleg informasjon. I november etablerte EU-kommisjonen ei eining som skal lage retningslinjer for bruk av KI i forskning. Ei undersøking utført av tidsskriftet Nature viste at om lag éin av seks forskarar allereie brukar KI i søknadsskriving.

Personvern og faren for å føre treningsdatassetta til kommersielle verktøy som

– Studentane er forvirra.
Dei fryktar å gjere noko feil
og bli skulda for fusk.

SEHOJA COTNER

Biletgeneratoren DALL-E har problem med å tenkje seg at ein prorektor kan vere kvinne. Likevel er slike verktøy på full fart inn i arbeidslivet.

↓

Prorektor er kvinne. Journalisten er kvinne. Fotografen er mann. Kan du lage nye bilder basert på dette?

✓ Generating answers for you...

Your personal and company data are protected in this chat

Jeg vil prøve å lage et bilde som viser to kvinnelige journalister fra Forskerforum som intervjuer en kvinnelig prorektor ved UIB og en mannlig fotograf.

```
<iframe src="https://www.bing.com/images/search?q=two+journalists+interviewing+prorector+at+university+of+bergen+woman+prorector+woman+journalist+man+photographer&form=HDRSC2&first=1&tsc=ImageBasicHover" width="100%" height="500"></iframe>
```

Håper dette hjelper!

3 of 30 responses

"Two journalists from Forskerforum interviewing prorektor at UiB"

Image Creator from Designer

Powered by DALL-E 3

ChatGPT med sensitiv informasjon har skapt hovudbry for institusjonane, som dei har løyst på ulike vis. Universitetet i Oslo (UiO) la først ned forbod mot å bruke verktøyet i undervisning. Seinare har dei løyst problemet ved å lage ein eigen applikasjon, som har fått namnet GPT UiO. Den er basert på ChatGPT, men brukarane – både studentar og tilsette – loggar seg inn med si institusjonsinnlogging, og UiO kontrollerer dataflyten.

– Dermed vonar eg det kan bli brukt meir i undervisningsopplegg, seier Dagfinn Bergsager på telefonen. Han er underdirektør for IT i forskning, formidling og utdanning ved UiO.

– Førebels trur eg det er der det er mest å hente for oss, for roboten gjer jo mange feil, og det er dumt i forskning.

Likevel er målet at GPT UiO skal bli meir nyttig også i forskning, og at ein skal kunne bruke det på sensitive forskingsdata, noko som førebels ikkje er lov. I desse tider får UiO-studentane tilgang til Bing Chat gjennom Microsoft, og det er knytt stor spenning til kva Microsoft kjem til å gjere vidare med Copilot, og kva det vil koste institusjonane å få tilgang. Førebels legg UiO opp til å bygge vidare på GPT UiO.

I januar 2024 hadde GPT UiO fått 15000 brukarar, ifølgje Bergsager. Men dei har ikkje oversikt over kva tekstroboten blir brukt til.

– Men vi har fått nokre tilbakemeldingar på at det blir brukt i administrative prosessar, og til å skrive nynorsk, som han er god på. Vi har eit transkriberingsverktøy også, som er mykje brukt, men det er dårleg til å skrive nynorsk. Då tipsar vi folk om å ta den transkriberte teksten og køyre han gjennom GPT UiO for å få han på nynorsk.

Sjølv brukar han roboten til alle slags småting, fortel han.

– For meg har GPT-en eigentleg teke over for Google.

Også UiB er i ferd med å lansere si eiga ChatGPT-løysing til bruk i undervisning, sidan Copilot berre gjeld for tilsette.

Revolusjon eller hype?

Det er ikkje første gong at ein ny teknologi er spådd å endre heile samfunnet til det ugjenkjennelege. Det same skulle nanoteknologi, «virtual reality», heimerobotar og blokkjeder gjere. Vi veit enno ikkje om spådommane frå dei største entusiastane slår til denne gongen, eller om alle KI-opstartsselskapa som no struttar av investorkapital, går under eller blir kjøpte opp dersom dei store gevinstane uteblir. Men kva skal vere academia si oppgåve i dette biletet? Er KI først og fremst noko ein skal forske på, noko som skal forbetre undervisninga, eller noko som skal effektivisere sjølve forskingsprosessen? Eller kjem alle fordelar til å drukne i ei flodbølge av KI-genererte, falske forskingsartiklar? Vi hoppar tilbake til Heggernes ved UiB.

– Innanfor naturvitenskap og medisin vil eg

seie det er vanskeleg å gjere grensesprengjande forskning utan å bruke maskinlæringsmetodar, seier ho.

– Då Nikolai Astrup som digitaliseringsminister la fram den nasjonale strategien for KI i 2020, sa han at vi ikkje lenger kan utdanne yrkesgrupper som ikkje har noko forhold til KI.

På eit vis er ho glad for at ChatGPT har gjort at alle no veit kva KI er.

– Samstundes er det litt dumt at folk no trur at det berre handlar om desse generative verktøya, KI er jo så mykje meir.

Norske universitet og høgskular, sjølv når dei slår ressursane sine saman, har lite å stille opp med mot dei store amerikanske teknologiselskapa som har nærast uavgrensa ressursar å bruke på KI-utvikling.

– Men det same kan seiast om medisinsk industri. Berre fordi det finst ein stor kommersiell industri, tyder ikkje det at vi ikkje skal drive med forskning sjølve. Og det er

– **No trur eg vi har fått på plass nokså god støtte for å bruke generative KI-verktøy i undervisning. Neste steg blir å bruke dei i forskning, seier Dagfinn Bergsager.**

Foto: Lin Stensrud/UiO

viktig at ulike land har sine egne strategiar. I Noreg legg vi vekt på openheit, etterrettelegheit og ytringsfridom, og det må også gjelde arbeidet vårt med KI, seier ho.

– *Det slår meg at universitetsstrategiar er akkurat den typen generisk tekst som tekstrobotar er veldig gode på å produsere. Er det aktuelt å setje ut den neste strategiprosessen til ChatGPT?*

Heggernes ler.

– Eg spurde faktisk ChatGPT for moro skuld kva som må til for at UiB skal bli eit betre universitet enn UiO. Han gav meg eit veldig diplomatisk svar som gjekk ut på at dei begge er gode universitet som bør samarbeide for det felles beste. ●

– Fordi ordet intelligens blir brukt, kan det verke overveldande, men for meg er dette berre ein del av digitaliseringa.

PINAR HEGGERNES

Kva rolle har generativ KI i arbeidskvardagen din?

STIAN ØBY JOHANSEN
Førsteamanuensis,
Institutt for offentlig rett,
Universitetet i Oslo

– Eg har så vidt testa ChatGPT og liknande, men ser førebels ikkje nytteverdien, sidan det stort sett er tale om reine språkmodellar. Samstundes ser eg potensiell nytte av KI-verktøy, om dei blir skreddarsydde for juridisk bruk.

ØYVIND BUGGE SOLHEIM
Forskar II, Institutt for
samfunnsforskning

– Eg brukar mellom anna KI til å hjelpe meg med å skrive programkode, reinskrive tekst og lage bilete og figurar. På jobben har eg bytta ut Google med den KI-drivne søkemotoren Perplexity.

SARAH LISA ARNESEN
Stipendiat, Handelshøgskolen ved UiT Noregs arktiske universitet

– Eg planlegg å ta det i bruk i år for å analysere andre sine artiklar og få forslag til samandrag og tekst til mine egne. Eg veit det kan brukast til mykje meir, særleg metodisk, men eg har ikkje utforska det enno.

IRAN

AVSATT ETTER HIJAB-NEKT

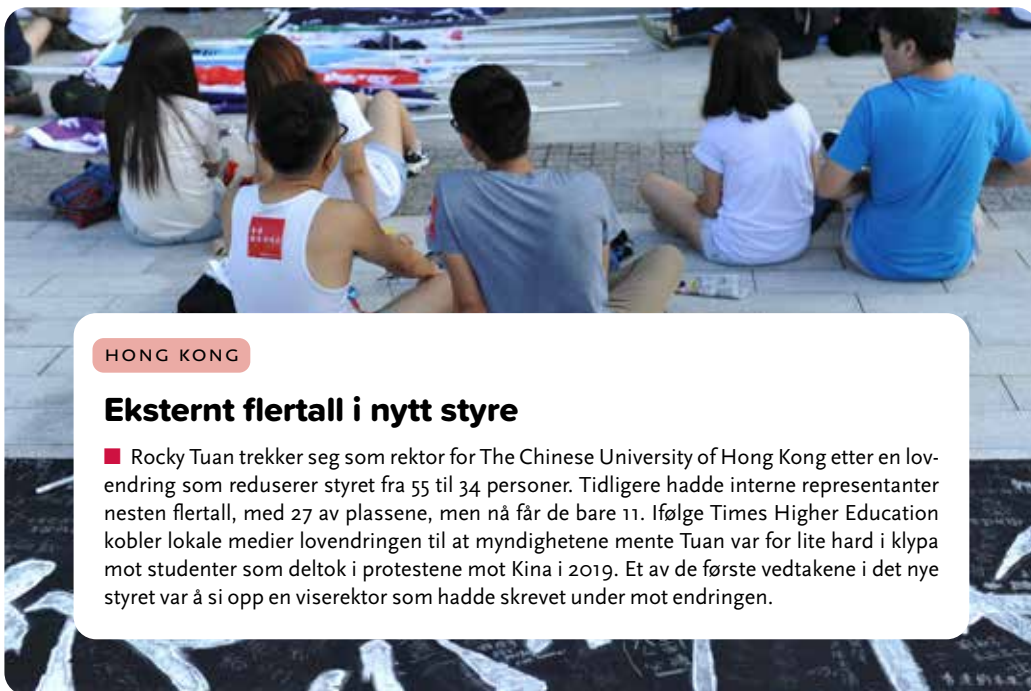
Det gikk ikke upåaktet hen hos iranske myndigheter at oralkirurg Fatemeh Rajaei-Rad mottok en ærespris uten å bruke hijab på scenen, skriver Iran International. Tre ansatte fra universitetet som ga henne prisen, er sagt opp fordi de ikke reagerte på at hun deltok uten hijab. Prisivinneren selv får ikke komme inn på universitetet der hun underviste, og statlige medier har lagt ut en video der hun ber om unnskyldning for å ha såret og fornærmet dem som bruker hijab.

INDIA

Gratis studier for transpersoner

■ Delstatsmyndighetene i Maharashtra, der blant annet Mumbai ligger, har bedt alle offentlige universiteter om å gjøre campusene mer inkluderende og dekke studieavgiften for transpersoner for å få flere til å fullføre studiene, skriver The Times of India. Ifølge avisen er universitetslederne for tiltaket, mens transaktivister mener dette tiltaket alene vil monne lite, siden mange transpersoner lever i fattigdom.

HONG KONG

Eksternt flertall i nytt styre

■ Rocky Tuan trekker seg som rektor for The Chinese University of Hong Kong etter en lovendring som reduserer styret fra 55 til 34 personer. Tidligere hadde interne representanter nesten flertall, med 27 av plassene, men nå får de bare 11. Ifølge Times Higher Education kobler lokale medier lovendringen til at myndighetene mente Tuan var for lite hard i klypa mot studenter som deltok i protestene mot Kina i 2019. Et av de første vedtakene i det nye styret var å si opp en viserektor som hadde skrevet under mot endringen.

VERDEN

Flere publiserer mye mer

■ Antallet forskere som produserer minst 60 vitenskapelige artikler i året, er firedoblet på ti år, skriver Nature. I analysen har de sett på artikler i Scopus-databasen for alle felt unntatt fysikk. De fant 3191 ekstremt produktive forfattere, og av dem var det 1266 som publiserte en artikkel hver femte dag i 2022, opp fra 387 i 2016.

En av medforfatterne, John Ioannidis ved Stanford University, mistenker at det ligger uredelighet bak noen av tallene.

FOTO: TIM BIELER, UNSPLASH

SUDAN

Borgerkrig hindrer utdanning

■ Da borgerkrigen brøt ut 15. april 2023, ble eksamener avlyst og undervisning stoppet for rundt 200 000 studenter, skriver El Pais.

I løpet av krigens første fem måneder ble minst 104 universitetsbygninger skadet, ifølge Scholars at Risk. Ti personer døde da The International University of Africa ble bombet i juni 2023. Krigen i Sudan, der rivaliserende generaller kjemper om makten, har utviklet seg til verdens største flyktningkrise. Ifølge FN er 25 millioner mennesker i nød, og over sju millioner er internt fordrevet.

FOTO: SIXBYFOURFIVE, FLICKR CC

SVERIGE

Hum-Sam nedprioriteres

■ 60 prosent av svenske studenter studerer humaniora, kunst eller samfunnsfag, men disse fagene får bare 20 prosent av forskningsmidlene, ifølge en rapport fra fagforeningen DIK. Selv om studier i medisin og realfag kan kreve mer og dyrere utstyr, frykter fagforeningen at samfunnsfagene og humaniora må stramme livreimen for ofte. Ifølge Universitetsläraren har ansatte her mer undervisning enn i realfagene og dermed mindre tid til å søke om forskningsmidler. Fagene har også fått 26 prosent færre doktorgradskandidater det siste tiåret.

FOTO: ELEMENTS DIGITAL, UNSPLASH

USA

Kinesiske studenter holdes ute

■ En ny lov i Florida forbyr utdanningsinstitusjoner å motta penger fra eller samarbeide med aktører i Kina og seks andre land. Det betyr at det heller ikke er lov å tilby forskerstillinger til noen som bor i disse landene, skriver Science. Studenter og doktorgradsstudenter skal kunne ansettes etter en vurdering, men selv om loven har vært virksom siden juli i fjor, er det fortsatt ikke avklart hvordan vurderingen skal skje. Nå protesterer ansatte ved de tolv universitetene og høyskolene som er omfattet av loven.

FOTO: NEW ZEALAND GOVERNMENT / CC BY 4.0

Medievante Siouxsie Wiles er ekspert på infeksjonssykdommer og ble fort korona-forskningens ansikt i New Zealand. Hun fikk mange grove trusler fra blant annet vaksinemotstandere.

NEW ZEALAND

RETTSSAK OM FORSKERHETS

Mikrobiologen Siouxsie Wiles ble nasjonalkjendis under pandemien, men mottok samtidig «en tsunami av trusler». Nå har hun klaget arbeidsgiveren sin, The University of Auckland, inn for arbeidsretten fordi hun mener deres håndtering forverret situasjonen. Universitetet mener de har gitt omfattende støtte, men nå har 129 vitenskapelig ansatte signert et opprop om at de heller ikke føler seg tilstrekkelig beskyttet av universitetet når de uttaler seg i offentligheten, skriver NZ Herald. Dommen var ikke falt da Forskerforum gikk i trykken.

DANMARK

Delt om timeregistrering

■ En EU-dom kan bety at danske forskere må begynne å registrere timer. Når dommen omformes til dansk lov i disse dager, kan resultatet bli at bare ansatte som kan disponere hele arbeidstiden fritt, kan unntas registreringsplikten, og at det krever en individuell vurdering. Det gjelder ikke forskere som kan bli pålagt både undervisning og andre oppgaver, skriver dansk Forskerforum. Fagforeningen DM, som organiserer universitetsansatte, støtter endringen for å få fram skjult overtid, mens universitetsledelsen er imot, for å unngå byråkrati.

FOTO: NATHAN DUMLAO, UNSPLASH

Normal vitenskap egner seg til normale problemer. Uryddige problemer angripes bedre med postnormal vitenskap, mener Anne Blanchard.

Mot normalt

ANNE BLANCHARD

i samtale med Bår Stenvik | Foto: Paul S. Amundsen

Anne Blanchard¹ leder opplæringen ved Senter for ansvarlig forskning og innovasjon i Norge. «AFINO»-senteret springer ut av et nettverk der institusjoner som NTNU, BI, Universitetet i Bergen, Universitetet i Oslo og OsloMet inngår i ulike roller. Senteret har som mål å «utforske hvordan forskning og innovasjon bedre kan adressere sosiale utfordringer», og «skape en felles forståelse av hva ansvarlig forskning og innovasjon er».

– Hva betyr egentlig ansvarlighet i denne sammenhengen?

– En måte å formulere det på er ved hjelp av fire ledende prinsipper² som sier at forskningen må være forutseende, responsiv, inklusiv og refleksiv: Den må ta høyde for framtidige konsekvenser. Den må reflektere over utfordringene som kan oppstå, og hvordan man kan respondere på dem. Den må sørge for at de som er berørt av forskning og innovasjon, har mulighet til å bli hørt. Og forskere må reflektere over hvordan arbeidet finansieres, til hvilket formål, og hvilke interesser som står på spill.

– Hva kan det bety i praksis, for eksempel?

– Jeg kan gi et eksempel på refleksivitet: I et prosjekt jeg er med på, samler vi fortellinger om sosial endring og klimaendringer på Grønland og undersøker hva resiliens betyr for arktiske samfunn.

(Resiliens betegner et samfunns evne til å opprettholde og tilpasse livsformene sine når det utsettes for store påkjenninger (journ. anm.) Når isen blir tynnere, må grønlanderne fiske og jakte på en annen måte. Hvordan lever de med det, og hvordan tilpasser de seg? Da må vi reflektere over hvorvidt vi legger vår egen forståelse og våre rammer over det vi finner, og definerer resiliens på en måte som de ikke kjenner seg igjen i.

– Det er meningen at vi skal lære av våre feil. Det er en del av det å lage kunnskap.

¹ Anne Blanchard er forsker ved Senter for vitenskapsteori ved Universitetet i Bergen. Hun leder også opplæringen ved Senter for ansvarlig forskning og innovasjon i Norge (AFINO), der norske forskere skal lære om ansvarlig forskning. Hun har bakgrunn i vitenskaps- og teknologistudier, og jobber ved siden av ansvarlig forskning med ELSA-spørsmål: «Ethical, Legal and Social Aspects of Emerging Technologies».

² Disse prinsippene stammer fra artikkelen «Developing a framework for responsible innovation» (2013), som har vært innflytelsesrik i det relativt nye feltet «ansvarlig forskning og innovasjon» (RRI). Forfatterne er Jack Stilgoe, Phil Macnaghten og Richard Owen, alle professorer med kompetanse innen vitenskapsteori, etikk og innovasjon.

– Er dere bekymret for at de som er intervjuet, senere føler seg feil framstilt og misforstått?

– Den største bekymringen for meg i det prosjektet er heller at vi underveis gir dem en form for håp om at stemmene deres faktisk vil kunne bli hørt, og at historiene vil nå sfærer som har makt til å ta beslutninger som angår dem. Det blir laget en rapport og en film, så det kan jo skje, men vi vil unngå framstillingen om en lineær prosess, der vi samler historiene, får en bedre forståelse og mer kunnskap, og at dette fører til handling og en mer rettferdig situasjon.

– Så ansvarligheten i det prosjektet handler faktisk ikke så mye om historiene dere samler inn, som om de historiene dere som forskere forteller de involverte?

– Nei, men samtidig er det viktig å ikke endre meningen og dybden i historiene som er blitt fortalt, ved å overføre våre egne rammeverk.

– Har du et eksempel på hva det kan innebære å overføre sine egne rammeverk?

– Jeg var med på et prosjekt i Bangladesh mellom 2014 og 2018, der vi skulle skape et fellesskap av «folkeforskere» som kunne samle og dele kunnskap om tegn på at monsunen kom tidlig. Vi samlet grupper av lærere, elever, fiskere, bønder, husmødre, klimaforskere, journalister og andre, og forsynte dem med utstyr som regnmålere og termometer for å overvåke tegnene de selv mente var viktige.

– En slags forskningsdugnad?

– Ja, og vi fikk innvendinger om at folkeforskere ikke ville samle presise nok data, eller at gamle ordtak og religiøse overbevisninger ville bli tillagt for mye vekt i forhold til fakta fra klimaforskning, for eksempel. Men dette var nettopp poenget: at kvaliteten på de ulike vitenskapelige, lokale eller tradisjonelle kunnskapspåstandene måtte vurderes av gruppen. Dette gjør det mulig å gå utover de etablerte maktforholdene mellom kunnskapsinnehavere. I den forstand tok vi i bruk en tilnærming vi kaller «postnormal vitenskap».

– Hva mener du med det?

– Det handler om å forholde seg til kunnskap om usikre, komplekse problemer, med store innslag av verdispørsmål og politikk. Som klimaendring – ingen kjenner alle virkningene av klimaendringer på helse, sosiale og økonomiske strukturer, migrasjonsmønstre og endring eller tap av biologisk mangfold, og det finnes ikke enkle svar som vil fikse problemene. I fravær av visse «harde» vitenskapelige fakta samler postnormal vitenskap inn andre typer kunnskapsperspektiver som kan brukes til en beslutningsprosess her og nå. Poenget i Bangladesh var å gi lokalsamfunnet evne til å være bedre forberedt på været, som påvirker alt fra veier til jordbruk og fiske.

– Så hva betyr det å være en ansvarlig forsker i denne postnormale tilnærmingen?

– Da vi satte klimaforskere, imamer, husmødre, fiskere og bønder sammen, skapte vi et rom der de vanlige lokale maktforholdene ble

■ – Vi mangler kultur blant forskere for å rapportere feil og ting som ikke fungerer. Det skaper en forventning om at forskning er en lineær prosess, men egentlig er alt mye mer rufsete, sier Anne Blanchard.

utfordret. Det førte til noen misforståelser. På et tidspunkt hadde vi en veldig sint person som ikke forsto hvorfor noen av kvinnene i landsbyen plutselig deltok i disse møtene utenfor huset. Det krevde diskusjon og forklaring, og vi forsto etter hvert at han også ville være en del av prosjektet. Vår hensikt var å få kvinnes perspektiv og kunnskap om det lokale klimaet, men det skapte spenninger som vi kunne unngått.

– Dere kom med medbrakte vestlige kjønnsroller?

– Ja, på en måte, men vi var mest opptatt av at mangfoldet av kunnskapspåstander, perspektiver, erfaringer og verdier skulle styrke kunnskapen. Vi brakte forskjellige folk sammen, i ulike aldersgrupper, yrker, roller i samfunnet, kjønn, for å få tilgang til ulike typer kunnskap.

– Her i Vesten er det nesten umulig å tenke noe annet enn at mangfold er bra – men er også det en ramme som ikke ukritisk kan overføres til andre steder?

– Jeg mener at de involverte bidro med verdifull kunnskap, og jeg tror fortsatt at mangfold er viktig, men vi burde vært klar over konteksten, at når vi går inn et sted, kan vi skape uro, og det må vi være villige til å takle.

– Har du et eksempel på den lokale kunnskapen dere samlet i prosjektet?

– Vi fikk alle deltakerne til å sette opp en liste med indikatorer for en tidlig monsun. Noen sa for eksempel at om du ser mange mangoknopper på trærne, så blir det en våt årstid. Andre sa det motsatte. Så måtte gruppen diskutere og begrunne for å finne det ut.

– Utfordrer prosjektet også ideen om at vi i Vesten vet best hva pålitelig kunnskap er?

– Det utfordrer ideen om at forskning er en lineær vei. Vi må utfordre troen på at hvis vi følger en oppskrift og gjennomfører alle trinnene underveis, vil vi ende opp med et perfekt svar. Det fins ingen slike svar, særlig ikke i deltakende, inkluderende, transdisiplinære forskningsprosjekter som handler om komplekse og usikre problemer.

– Handler denne ikke-lineariteten også om en form for pragmatisme, om at forskning skal ha en effekt utover å produsere artikler som ligger på en server et sted?

– Ja, og i Bangladesh-prosjektet ønsket vi nettopp å skape et lokalt fellesskap rundt utveksling og samling av kunnskap som kunne fortsette etter prosjektet.

– Men betyr det at du stiller spørsmål ved den normale vitenskapelige modellen om å ha en tese, teste den og så finne ut om den er gyldig?

– Haha, nå vet jeg hva du vil skrive: «Hun vil sprengte hele den normalvitenskapelige modellen!» Nei, det er ikke min ambisjon. Normal vitenskap er perfekt egnet for «normale» problemer. Men når det gjelder kaotiske, presserende, usikre problemer, som angår mange forskjellige mennesker som selv har forskjellige verdier og interesser, da er det mye mer uryddig. Da trenger vi mer uryddige tilnærminger.

– Rollen til en ansvarlig forsker er også å stille de ubehagelige spørsmålene.

– Fordi man for eksempel ofte oppdager noe annet underveis enn det man satte seg som mål i utgangspunktet?

– For eksempel. Og vi mangler kultur for å rapportere feil og ting som ikke fungerer – det skaper en forventning om at forskning er en lineær prosess, og at mer kunnskap automatisk fører til bedre løsninger.

– Du jobber også med kreftforskere. Er heller ikke deres forskning lineær?

– Absolutt ikke. Jeg har jobbet i et senter for fremragende forskning som heter CCBio, siden 2014. De driver med presisjonsonkologi: veldig målrettede kreftbehandlinger som er basert på din biologiske og genetiske profil. I stedet for å gi samme medisin til alle som har brystkreft, handler det om å se på dine personlige gener og avpasse behandlingen til pasienten. Det finnes mange forventninger til presisjonsonkologi, men de fleste eksperimentene mislykkes i å bevise den første hypotesen. Og de blir ofte ikke rapportert, fordi resultater mye oftere blir publisert når noe virker, enn når noe ikke virker.

– Men er det ikke mest nyttig å høre om det som virker? Hva skulle vi gjøre med alle rapportene om mislykkede eksperimenter?

– De ville for eksempel hjelpe oss til ikke å prøve på nytt noe som vi egentlig allerede vet ikke fungerer, og diskutere betingelsene for et eksperiment: Hvorfor fungerte det ikke? Er det verdt å prøve i en annen laboratoriesetting? Det er meningen at vi skal lære av våre feil. Det er en del av det å lage kunnskap.

– Hvor kommer ansvarligheten inn når det gjelder kreftforskningen?

– Vi prøver å få fram at forskningen og all oppmerksomheten rundt ideen om skreddersydde behandlinger i seg selv skaper en viss sosio-teknisk framtid. Kreft generelt får mye oppmerksomhet i mediene, og pasientorganisasjonene er veldig sterke, så de får mye finansiering sammenlignet med andre sykdommer.

– Er det et problem?

– Når kreft får så mye oppmerksomhet, går det på bekostning av andre sykdommer. Det var en sak i 2012 der Brystkreftforeningen aksjonerte for bedret tilgang til brystrekonstruksjon. Aksjonen var veldig slående og fikk mye medieoppmerksomhet. Helseminister Jonas Gahr Støre ga 150 millioner kroner til brystrekonstruksjon og et direktiv til plastikkirurger over hele landet om å prioritere disse prosedyrene. Men det betød også at barn og ungdom med leppe- og ganespalte ble nedprioritert.

– Så det er alltid en skjult kostnad et annet sted når noe blir prioritert?

– Ja, og å drive med ansvarlig forskning betyr å ta opp disse dilemmaene. Et annet spørsmål er hvorvidt vi bruker ressursene på å jakte på en framtid som aldri kommer. En studie gjort av Kern i 2012 viser at 99 prosent av forskningen på kreftmarkører til presisjonsonkologi mislykkes, så vi er i virkeligheten langt unna noe slikt. Men det finnes flere sentere for presisjonsonkologi, og det får så mye oppmerksomhet i media at det er lett å tro at vi er der allerede.

– Er det en generell tendens at mye oppmerksomhet og penger kastes etter løsninger som er individualiserte og teknologibaserte? Supermedisiner er spennende, mens sukkeravgift og andre kollektive tiltak rettet mot livsstilssykdommer kanskje ville reddet flere liv?

– Nettopp, og hvilken satsing tror du er mest populær å stille seg bak som politiker? Tekno-vitenskap har en voldsom tiltrekningskraft. Den forbindes med håp om en bedre, lysere og lykkeligere framtid, og derfor er det også der pengene er. Å fremme håp ved å investere i forskning som skal skape en reddende teknologi, er et mye enklere valg enn å si at det ikke finnes perfekte løsninger, og at sykdommer, utfordringer, usikkerhet og kaos er en del av livet som vi må lære oss å leve med.

– Hva sier kreftforskerne selv når du prøver å komme med disse motforestillingene?

– De er ganske åpne for å snakke om dem. Men det er også fordi de forskerne jeg holder kurs for, er på et tidlig sted i karrieren. De er uansett midt i sine egne refleksjoner om hva de egentlig driver med, og hvorvidt det gir mening.

■ Anne Blanchard i samtale med kollega Thomas Völker ved Senter for vitenskapsteori i Bergen. Han jobber med ansvarlighet i sammenheng med marin innovasjon og bærekraft, nærmere bestemt fiskefôr.

– **Så du tror at mer etablerte forskere er mindre åpne?**

– Nei, de har bare lagt seg til flere vaner som passer de kravene de er utsatt for. De er fanget i et system med rask forskning, alltid på jakt etter nye, bedre innovasjoner. Dermed er de under veldig stort press, de må gjøre eksperimentene fort og publisere så raskt som mulig. Da er tiden for refleksjon ofte vanskeligere å finne.

– **For meg lyder det som om undervisning i ansvarlig forskning handler mye om å pirke i forskeres selvopplevde motivasjon og positive visjoner? Å være en slags gledesdreper?**

– Ja, man kan være nødt til å stikke en nål i boblen av naivt håp. Rollen til en ansvarlig forsker er også å stille de ubehagelige spørsmålene. Kreftforskerne bidrar til et narrativ om teknologiske framskritt mot en bedre verden. Men jeg er ikke sikker på hvorvidt den beste verdenen er en der vi alltid kjemper mot døden, eller en der vi finner måter å akseptere den på.

– **Hva har du selv lært av de prosjektene du har vært involvert i, for eksempel i Bangladesh eller kreftforskningen?**

– I Bangladesh-prosjektet håpet vi jo å starte et fellesskap som kunne bli selvgående. Men slikt arbeid krever ressurser, så folkeforskerne sluttet å overvåke været et par år etter prosjektets slutt. Det var kanskje naivt å tro at fellesskapet og arbeidet skulle fortsette. Jeg vet ikke hvordan situasjonen er nå, og hvorvidt denne opplevelsen førte til at folk forsto det lokale været bedre. Det er et stort problem med kortsiktige forskningsprosjekter – det er vanskelig å evaluere langsiktige effekter.

– **Hva med spørsmål om ansvarlighet?**

– Opplevelsene jeg har hatt med CCBIO og prosjektene i Bangladesh og på Grønland, fikk meg til å tenke mye på betydningen av ansvarlig forskning og innovasjon, og det er det jeg prøver å formidle i undervisningen på AFINO. Et viktig poeng for meg er å huske at verden er uryddig, og vi bør være skeptiske til enkle løsninger. De enkle løsningene oppstår gjerne når vi unnlater å tenke gjennom de essensielle spørsmålene: hvem vi er som mennesker, som samfunn – og hvordan vi kan leve i en verden som er både vakker og kaotisk. ●

Et kjoleliv

Tekstilkonservatorene på Nasjonalmuseet sørger for at klær får et langt liv. I en eske på Nasjonalmuseet dukker det opp en gallakjole fra 1950-tallet og en flerbrukskjole fra 1860-tallet.

TEKST: LINA CHRISTENSEN | FOTO: JULIA LOGE

– Når en eske åpnes, ser det ut som om det ligger et menneske uten hode inni der. Det er utrolig samvittighetsfullt pakket, sier Janne Helene Arnesen (t.v). Hun og Hannah Vickers bruker hansker for å unngå fingerfett på klærne.

FORSKER: tekstilkonservator Hannah Vickers og drakthistoriker Janne Helene Arnesen

PROSJEKT: ompakningsprosjektet

METODE: tekstilkonservering

UUNNVERLIG VERKTØY: hansker, syrefrie esker, syrefritt silkepapir, bordplass og godt lys

– Her var det mye skjørt, sier drakthistoriker Janne Helene Arnesen.

Tekstilkonservator Hannah Vickers har akkurat løftet lokket av en firkantet pappeske. Vi skimter konturene av en fordums gallakjole, inntullet i gammelt silkepapir. Sammen løfter de kjolen over på et stort, sterilt bord i Nasjonalmuseets lokaler for tekstilkonservering. En blågrå aftenkjole, ermeføs, med stram midje og stort skjørt, dekket av blonder brodert med sølvtråd og lysegrå plysstråd. Vickers, som tar seg av håndteringen av tekstilene, må bevege seg rundt hele bordet for å vise hvor stort skjørtet faktisk er.

– Det er en kjempebredde. Tenk å danse i den! utbryter Arnesen.

Kjoleskjørtet måler totalt 7,5 meter i omkrets og er et av det største i Nasjonalmuseets tekstilsamling. Bortsett fra de lengste sømmene er alt sydd for hånd. Drakthistorikeren lar seg begeistre:

– At noen har sittet og håndsydd dette ...

Over i syrefrie esker

Nasjonalmuseets tekstilsamling rommer mellom 20 000 og 25 000 tekstiler. Nå skal 950 av eskene pakkes om. Samlingen består av blant annet brudekjolen til Edvard Munchs mor, greske og egyptiske nasjonaldrakter og norske designperler. Det er dette konservator Hannah Vickers er i gang med å pakke om i nye pappesker. Pappen og silkepapiret i de gamle eskene inneholder syre og har opptil flere plagg i hver. Dårlig plass kan føre til bretter som i verste fall blir permanente.

– Vanlig papp inneholder syre som kan gulne tekstilene over tid, forklarer Vickers.

Hvis de er heldige, er plaggene i eksemplarisk stand, andre ganger må flere konservatorer trå til for å redde plagg som nærmest smuldrer opp mellom hendene deres.

– Vi vil ikke at de kommer ut av eskene i dårligere tilstand enn da de kom inn. Jo tidligere vi erstatter eskene, jo bedre, sier Vickers.

Før Vickers legger tekstilene i nye, syrefrie esker, tar hun mål. Slik vet de hvilken byste som passer hvis kjolen en gang skal stilles ut.

– Alle monteringer er på en måte skadelige.

Så jo mer informasjon vi har nå, jo bedre. Vi vil ikke gjøre ti prøvemonteringer, sier Vickers.

– Utrolig sølvglans

I dag er mange av tekstilene registrert med svart-hvitt-bilder i museets database.

– Da er det vanskelig for kuratorene å velge disse til en utstilling. De vet ikke hvordan plaggene egentlig ser ut, sier Vickers.

Som del av ompakningsprosjektet passer de på å ta detaljbilder både foran og bak som viser teknikken og tilstanden på materialet. Med gode bilder blir tekstilene synligere i databasen. Konservatorene sjekker også om informasjonen stemmer, eller om stoffene kalles noe annet i dag sammenlignet med forrige innpakning. Noen ganger oppstår det for eksempel følgefeil etter feillesning av en håndskrevet protokoll. Uten nøye registrering blir det vanskelig å søke opp tekstilene.

– Det er en utrolig sølvglans i trådene som er brukt på blomstene. Det er ikke alltid de er så glitrende etter 70 år, sier Arnesen og peker på broderiene på 50-tallskjolen. Sølvtråden er brodert sammen med chenilletråd, en slags hårete, fluffy tråd som nesten ikke brukes lenger.

– Det glitrer utrolig bra, og chenilletråden gjør det veldig skulpturelt. I kveldslys vil det være et fint spill mellom lys og skygge, sier Arnesen.

– Med bevegelse blir det *sparkling*. Så det var en overraskelse, sier Vickers.

– *Dere blir overrasket?*

– Nesten hver gang, ler Vickers.

– Jeg hadde trodde den var smalere. Men nå ser jeg at den selvfølgelig er klokkeformet. Den leker med masse illusjoner, svarer Arnesen.

Det forsvunne underskjørtet

For det er særlig én ting som overrasker Vickers og Arnesen med kjolen. På fotografiet i kartoteket henger skjørtet rett opp og ned. Bildet får ikke fram den riktige silhuetten, mener de to, som er overbevist om at eieren har brukt et tyllskjørt under. Og eieren? Kate Leroy Beaulieu, svigerdatteren til industriherren og Hydro-grunnlegger Sam Eyde.

– Tenk å danse i den.

JANNE HELENE ARNESEN

– Den gir nok mindre mening flatt. Veldig mye av broderiet vil aldri komme til sin rett, for eksempel, sier Arnesen, og forklarer at smale skjørt ikke stemmer overens med bilder fra de store motehusenes visninger på den tiden.

– Jeg tror ikke det er sannsynlig at en kunde på det nivået ville kjøpt kjolen og ikke hatt vett til å kjøpe med et underskjørt. Men vi har jo foreløpig ikke noe bildebevis på at hun gjorde det. Så hvis vi skulle vi stilt den ut, måtte vi gravd dypere, sier Arnesen.

– På nivå med Paris

«Pureté de ligne Molstad., - Oslo. E.N.S.», ser det ut til å stå på et håndskrevet merke som Vickers finner montert på innsiden av skjørtet. Molstad var en konfeksjons- og kjoleforretning i Oslo sentrum, som ifølge Janne Helene Arnesen stod bak «noe av det beste man fikk av skreddersøm på den tiden». Molstads skreddere reiste til Paris, dro på visninger, kjøpte rettigheter og produserte kjoler til sine kunder. Dette var en etablert industri i Norge på 1940-, -50- og -60-tallet.

– Molstad var på nivå med Paris, men de hadde ikke de store kolleksjonene og showene. Da kaller man det ikke haute couture – som det heter i Frankrike – det er en beskyttet tittel. De lagde Paris-modeller på lisens, forteller Arnesen.

På kundelisten stod ektefeller og døtre til velstående forretningsmenn, skuespillere og kongelige. Molstads kanskje mest kjente antrekk er dronning Sonjas brudekjole.

– Det var fru godseier og fru skipsreder og kvinner som i form av mannens yrke måtte representere. Dette var kvinner som var forventet å bli invitert til gallaer og fester, eller som på en eller annen måte hadde en grunn til å kle seg opp og hadde penger til det, sier Arnesen.

Et kjapt søk på «Pureté de ligne» forteller Arnesen at kjolen «kanskje er en Dior-modell». Men enn så lenge skal kjolen pakkes ned, og Hannah Vickers noterer at den er i god stand, men med noen tegn til bruk, som hun gjetter er svette-merker. Uansett har de stikkord som kan brukes neste gang museet er på utkikk etter en typisk

kjole fra 1950-tallet eller ønsker å stille ut Molstad-design.

– Vi kan gå til Dior-kilder og se om det finnes en modell med det navnet. Finnes denne kjolen ved andre museer et eller annet sted i verden, undrer Arnesen.

En flerbrukskjole for skjeve rygger

Men esken rommer enda mer. Under kjolen med det store skjørtet finner Vickers nok et plagg, denne gangen en rutete kvinnedrakt fra 1860-tallet. Begge kjolene kom til Nasjonalmuseet i 1972, men ikke fra samme giver.

– Jeg antar at de ble pakket inn sammen fordi de tilfeldigvis kom inn samtidig, sier Vickers.

Drakten består av fire deler: ett skjørt og to overdeler – én til dagtid og én til kveldstid – pluss belte. Delene er separate av økonomiske grunner, ifølge Arnesen, som bruker ord som «flerbrukskjole» og «forvandlingskjole». På dagtid skulle man ha høy hals og lange ermer, på kvelden var det lov å vise litt.

– Et intelligent design, kommenterer Arnesen.

Kjolen stammer fra Valle gård på St. Hanshaugen i Oslo, der samme familie bodde i mange år. Utenom det vet verken Vickers eller Arnesen noe om kjoleeieren.

– Stoffene er ikke de aller dyreste, men det er klart at du jobber ikke i fjøset eller i hagen med dette. Du står ikke og koker det store måltidet til familien, sier Arnesen, som tipper på «anstendig middelklasse».

Men én detalj avslører noe om innehaveren: Kjolelivenes venstre side er polstret for å jevne ut for skjevhet i ryggen.

– Et optisk triks! Da blir jeg enda mer nysgjerrig på hvem som har eid den, sier Arnesen entusiastisk.

– Vi får liksom følelsen av kroppen som var der. Vi kommer så utrolig tett på mennesker som vi ikke vet hvem er. Allikevel kjenner vi hver detalj av kroppen deres, fortsetter hun.

Ikke bare galla

Konservatoren og drakthistorikeren snakker om hvordan små hint av informasjon vekker nysgjerrigheten deres. At det ikke bare handler om galla, men at de også kommer på innsiden av kjoleliv eller får tilgang til strømpe- og undertøyssamlinger.

– Det er så personlig, sier Vickers.

Hun legger merke til at ermene har forsvunnet fra overdelen lagd for kveldsbruk, samtidig som hun gjenkjenner konturene av hvalbein inni kjolelivet. Poenget er å skape struktur, som et korsett, forklarer hun.

– Et auksjonshus ville kanskje kalt det dårlig tilstand når ermene mangler. Men på museet vil vi si at det er bevis på tegn til bruk, på historien til drakten. En helt perfekt tilstand uten tegn til bruk eller synlig historie er kjedelig, sier Vickers. ●

↑ Konservator Hannah Vickers (t.h.) pakker om tekstilene, slik at de får det godt på magasinet, mens kunsthistoriker Janne Helene Arnesen forsøker å finne ut historien til plaggene.

→ Hannah Vickers undersøker sømmen på overdelen som er polstret for å utjevne for skjev rygg. – Hvis vi sjekker igjen om ett eller ti år, er det viktig å se om det har vært noen endringer, sier hun.

↓ Gamle kartotekkort har vist hvor eskene står i magasinet. De nye eskene får strekkode og hver flytting registreres i databasen.

Ferdig ompakket kjole: Med god plass, i syrefri eske og silkepapir. Silkepapiret er rullet som pølser for å unngå permanente bretter.

Foto: Nasjonalmuseet /
Børre Høstland

2023

- Kva for to land vart 6. februar ramma av eit jordskjelv som tok livet av meir enn 50 000 menneske?
- Kva heiter 36-åringen med bakgrunn frå Irak og Holmlia i Oslo som i juni vann overlegent over sittande president Berit Kjøll i kampen om toppvervet i Norges idrettsforbund?
- Kven overtok 1. januar som president i Brasil for andre gong?
- Den såkalla Rystad-rapporten førte til at Anne Borg trekte seg som rektor ved NTNU etter eit avisinnlegg der ho gjekk i rette med to av sine eigne forskarar for å ha kritisert rapporten. Kva handlar Rystad-rapporten om?
- Narges Mohammadi sit fengsla i Iran og kunne ikkje personleg ta imot Nobels fredspris i Oslo rådhus. Til stades var derimot hennar venn og tidlegare kollega som sjølv fekk prisen i 2003. Kva er namnet?

- Tyrkia og Syria
- Zaineb Al-Samarai
- Luiz Inácio Lula da Silva
- Kjernerkraft
- Shirin Ebadi

FOTO: BENGT OBERGER, CC BY-SA 4.0

ÉIN SKAL UT

- Kven av desse har ikkje fått Nobels fredspris? Dalai Lama, Martin Luther King, Albert Schweitzer, Nelson Mandela, Mahatma Gandhi
- Kven av desse har aldri hatt ein ministerpost med ansvar for utdanning? Kjell Magne Bondevik, Kirsti Kolle Grøndahl (biletet), Kristin Halvorsen, Børge Brende, Guri Melby

- Kva for eit av desse landa er ikkje medlem av UEFA, og deltek dermed ikkje i kvalifiseringa til EM i fotball? Usbekistan, Kypros, Aserbajdsjan, Israel, Kasakhstan
- Kva for by ligg ikkje i Sverige? Haparanda, Kristianstad, Viborg, Kalmar, Visby
- Kva for dyr er ikkje eit klauvdyr? sjiraff, nashorn, kamel, gris, flodhest

- Nashorn (som er eit hovdyr)
- andre verdskrigen)
- del av Sovjetunionen etter den net på ein finsk by som vart ein Danmark og det svenske namn-
- Viborg (som både er ein by i Usbekistan
- Børge Brende
- Mahatma Gandhi

FOTO: CC BY-ND 2.0/DEED

ÅR ETTER ÅR

- Kor mange menneske miste livet på norske vegar i ulykkesåret 2023? (Margin: 5)

b) Kva er det den katolske kyrkja markerer kvart 25. år, då den heilage døra i Peterskyrkja blir opna?

- Kor mange dagar er det i eit skuleår? (Margin: 3 dagar)
- Kva for ord som framleis er i bruk (om ikkje på heilt same vis), stammar frå eit påbod i Moselova om at israelittane kvart sjuande år skulle ettergi all gjeld og avstå frå å jobbe med jorda?
- Kva for latinsk uttrykk brukte dronning Elizabeth II om året 1992 i ein tale same året?

Dronning Elisabeth portrettert av Cecil Beaton ved kroninga i 1953.

- 118
- Jubelår
- 190 dagar
- Sabbatsår
- Annus horribilis (eit fryktelege år)

BILAR OG BILISME

- Kva var den mest selde modellen på bruktbilmarknaden på Finn i 2023?
- Nemn eit år i niårsperioden då Vålerengtunnelen, Ekebergtunnelen, Festningstunnelen og Granfosstunnelen – alle i og rundt Oslo – vart opna.

- Arbeidet med trafikktryggleik i Noreg har sidan 2001 vore tufta på eit mål om at ingen skal døy eller bli alvorleg skadd i trafikken. Kva namn har denne målsettinga fått?
- Kva for bilmerke har modellar som Carisma, Colt, Galant og Outlander?
- Dei tre eldste bomringane i Europa er norske. Kva for norsk by var, i 1986, den aller første til å innføre bomring?

- Nissan LEAF
- 1987–1995
- Nullvisjonen
- Mitsubishi
- Bergen

FOTO: PETER FISKESTRAND, CC BY-SA 3.0

Fengselsforskeren

Tore Rokkan jobber for å få frem kunnskap et sted der den ofte er taus.

– Du er førstelektor i straffegjennomføring. Hva ligger i det?

– «Straffegjennomføring» er bachelorstudiet vårt, som er et ettårig påbyggingsstudium. I bunnen har man en toårig høyskolekandidatutdanning som kreves for å bli fengselsbetjent.

– Så studentene er de ansatte?

– Ja, vi får derfor veldig gode kandidater, som skriver imponerende bacheloroppgaver.

– Hva imponerer deg?

– Oppgavene bidrar direkte i kunnskapsgrunnlaget vårt, og fungerer som kilde og inspirasjon til forskning. Dette er folk som har unik erfaring fra den lukkede enden av kriminalomsorgen. Dette er områder med mye taus kunnskap.

– Så feltet er underutviklet kunnskapsmessig?

– Ja, det er et lukket felt, som mangler et språk. Feltet er hierarkisk organisert, med et omfattende regelverk knyttet til sikkerhet, taushetsplikt og så videre, noe som kan gjøre forskning vanskelig. Mye tidligere forskning har tatt utgangspunkt i strukturelle rammer eller innsattes opplevelser, men lite forskning har tatt utgangspunkt i de ansattes perspektiv. Studentene bidrar til å åpne feltet opp.

– Hva jobber dere med nå?

– Mer og mer av straffegjennomføringen foregår ikke i fengsel, men ute i samfunnet med fotlenke og samfunnsstraff. Hvordan skal betjentene ta en annen type rolle utenfor fengselsveggene, hva slags kunnskap trengs da? Vi jobber mye med at rollen blir større.

FOTO: IDA MÅNGER / KRUS

TORE ROKKAN

Leder av Forskerforbundet ved Kriminalomsorgens høyskole og utdanningscenter (KRUS)

STILLING

Førstelektor i straffegjennomføring ved KRUS. Straks klar for å søke opprykk til dosent.

UTDANNING

Cand.polit. med hovedfag i pedagogikk fra Universitetet i Oslo, en master i ledelse fra BI.

– «Kriminalomsorg» – det er et fint ord?

– Ja, men deler av sektoren mener nok at noe av omsorgen har forsvunnet, at det er mest oppbevaring. Så er spørsmålet: Hvem skal gi omsorgen? Er det en

offentlig etat, eller er det samfunnet og personene rundt? Og det er en viktig diskusjon i hvilken grad man gir omsorg til både gjerningsmann og offer. Begge skal ha mulighet til fullverdige liv etterpå.

– Det må være krevende å være fengselsbetjent, i balansen mellom en slags omsorgsperson og en som skal være myndig, med maktmidler?

– Ja, det er krevende å stå i både omsorgs- og vokterrollen. Og fordi rollen er så kompleks, er det viktig med en treårig utdanning. Det viktigste er å ikke institusjonalisere for mye, men å åpne opp og lage flere overganger til det sivile samfunnet. På en måte er det samfunnet som viser omsorg for både offer og gjerningsperson.

– Så noen faste spørsmål. Hvordan er kontoret ditt?

– Jeg er der når jeg må, ellers er jeg mye på hjemmekontor, som mange av kollegaene mine. Da blir det ekstra viktig å lage avtaler, slik at vi får gode faglige utvekslinger. Vi har mye samlingsbasert undervisning, og jeg går inn for at alle fag skal ha både digital og fysisk undervisning. Mange av studentene har en livssituasjon der det er viktig.

– Hvor tenker du best?

– Sikkert hjemme. Utfordringen med hjemmekontor er jo at det flyter over i privatlivet. Det blir fort at man tenker på jobb på joggeturen heller enn på kontorstolen.

– Har du noen ord til statsråden?

– Universitets- og høyskolesektoren må komme tettere på praksis. Da må institusjonene jobbe sammen, slik at man er sterk nok til å inngå gode samarbeid med praksisfeltet. Samtidig kan de store universitetssammenslåingene bidra til det motsatte og bli en form for kommersialisering av utdanning. Denne balansen må ministeren forstå.

«Det er krevende å stå i både omsorgs- og vokterrollen.»

Eit liv etter døden

Tilværet etter døden kan vere noko stivt og innehalde treull og gips. Slik er det iallfall for denne elgen av kanadisk opphav. Biletet er teke i Robert Colletts hus (tidlegare Zoologisk museum) på Tøyen i Oslo. Vi ser preparant Lennart Blomberg som tilpassar skinnet frå elghovudet til eit metallskjelett. Dette skjelettet vert kalla ein mannekeng. Det er kledd med treull og deretter med gips. Fotografiet er datert til perioden 1948–1952.

Elghovudet heng framleis i same bygning, som no er ein del av Naturhistorisk museum. Biletet tilhøyrer Museum for universitets- og vitskapshistorie ved Universitetet i Oslo, og opplysningane her stammar frå arkivteksten.

Foto: ukjent / Museum for universitets- og vitskapshistorie

ALDRI ANNA ENN SPRÅK

Det høgste du kjem

Kontora deira er mindre enn før. Men auraen, ass.

Etter at dei siste spaltene har surra rundt blant amanuensar og dosentar, er vi endeleg der. For sjølv om professor er berre éin av tre toppstillingar i akademia (forskar 1 og dosent er dei andre), er det ikkje tvil om kva som kling mest fornemt.

Korleis kom tittelen hit? I likskap med titlane vi har omtalt før, har ordet eit latinsk opphav.

VÅGE: På latin er professoren ein som *står fram* som ein ekspert innanfor eit område. Eg tykkjer dette med å stå fram er interessant, og implisitt er det kunnskap ein står fram med. Opphavet til ordet er profetiri, som tyder å deklare, og dette har vorte til substantivet professor. På ein del språk tyder professor lærar, ikkje nødvendigvis på eit universitet, men altså ein som har kunnskap. Dette kjenner vi òg att i ordet profesjon.

– *Så det var ikkje nok å ha kunnskap, ein professor måtte stå fram med han?*

VÅGE: Ja, og dersom eg skal spekulere, kan dette vere knytt til den munnlege tradisjonen som vi kjenner mellom anna frå Sokrates: Ein vedkjenner seg kunnskap og står fram med han i ein samtale.

– *Ingen komitear og ikkje noko NOKUT som avgjorde om kunnskapen var god nok?*

VÅGE: Nei, dette måtte ein gjere sjølv.

– *Dette står i ein viss motstrid til bruk av ord som professortype i dagleg-talen. Eg har sett det vorte brukt i tydinga introvert eller asosial.*

KRISTIANSEN: Ja, i dag tenkjer vi nok meir på at professoren heller løyner seg og vil ha fred til å forske enn å vere ute og formidle eller undervise.

– *Då vi tok for oss dosent, lærte eg at det på latin var ein som underviste. Var det ein distinksjon mellom professoren og dosenten i antikken?*

VÅGE: Eg kjenner ikkje til om det var eit skilje med praktiske implikasjonar, men det er iallfall to ulike perspektiv på kunnskap: å stå fram med han, eller å undervise.

– *I Noreg har vi berre professor, og rett nok professor 2 om du har ei lita stilling ved ein annan institusjon. Men i ein del andre land er det mange slags professorar?*

KRISTIANSEN: I USA har ein «assistant professor», «associate professor» og «junior professor». Eg har sett «assistent-professor» brukt på norsk om ein amerikansk professor, men det er berre ei slapp omsetjing.

VÅGE: På tysk er det ikkje måte på kor mange grader av professorar som finst, titlar som startar med «Junior-», «Senior-», «Sonder-» og Stiftungs-, – og «Honorarprofessor».

KRISTIANSEN: I Noreg har vi professor. Punktum.

VÅGE: At vi ikkje har grader av professorar i Noreg, kan det tyde på at tittelen har ein spesiell status hjå oss?

KRISTIANSEN: Det er vel iallfall ein konsekvens. Men at vi ikkje er samkøyrd internasjonalt når det gjeld titlar, kan føre til forvirring. Eg er fyrsteamanuensis, og i mange land tilsvarar det noko som har «professor» som ein del av namnet. Då eg deltok digitalt på eit seminar i India nyleg, vart eg introdusert som professor, og i deira

MARITA KRISTIANSEN

er fyrsteamanuensis i terminologi og fagleg leiar ved Termportalen, Universitetet i Bergen.

OLE KRISTIAN VÅGE

er terminolog i Helsedirektoratet.

Her uttalar dei seg berre på vegner av seg sjølve.

Kva ord eller spørsmål bør vi ta opp i språkspalta?
Send framlegg til kjetil.brottveit@forskerforum.no.

samanheng kan eg vere det. Men professortittelen er verna, og det har vore diskutert om ulovleg bruk av nemningar skal verte straffa med opptil to gonger folketrygdas grunnbeløp, så no vil eg ikkje straffefølgast.

– *I ei tidlegare spalte snakka vi om at ein ikkje kan professorere som ein kan dosere, men ein kan vere professoral. Kva ligg i det?*

KRISTIANSEN: Ved søk i korpus (tekstsamlingar frå blant anna aviser og skjønnlitteratur [journ.mrk.](http://journ.mrk.no)) ser eg at det er brukt i ein del samansettingar som «professoralt visvas». Mange av koplingane er negative, som «professoral hovering» eller «professoral pedant». Mykje av det peikar på ei overlegen haldning.

VÅGE: André Bjerke skriv om «professoral distraksjon». Det er noko anna enn å vere hovmodig. Og rollefiguren Klein i skodespelet Sesselweis av Jens Bjørneboe seier: «En høyt aktet kollega – hun har så å si en professoral syfilis.»

– *Den klarar eg ikkje å tolke i farten. Men finn de òg «professoral» brukt i positive samanhengar?*

VÅGE: Alf Nordhus har skrive om «professoral hukommelse».

KRISTIANSEN: «Professoralt kledelig», «professoralt innblikk», «professoralt intellektuelt» Medan denne frå ein leiar i Fædrelandsvennen vel er både metaforisk og syrlig: «en professoralt kledelig men påtatt bekymring».

– *Før var professortittelen knytt til eit avgrensa tal professorat. No kan ein få personleg opprykk til professor. Har tittelen dermed vorte devaluert?*

KRISTIANSEN: Ja, før var det få professorat, som dermed hang høgt. Om eit institutt berre hadde eitt professorat på eit fagområde, vart det ikkje ledig før professoren vart pensjonert. Då eg jobba ved Noregs Handelshøgskole (NHH), hørde det store professorkontor til professorata. Dei hadde forværelse med sekretær. Ved ei utbygging var det eit institutt som motsette seg at professorkontora skulle gå ned i storleik. Dermed rauk stipendiatrom og grupperom! No er det mange vitenskapleg tilsette som får opprykk i løpet av arbeidslivet. Dersom vi skulle ha tenkt oss ulike kontorstorleikar ut frå titlar i dag, måtte vi ha flytta mange veggjar.

Årets viktigste bok?

Det røsker skikkelig når en tverrfaglig gruppe forskere skriver om vår tids største krise.

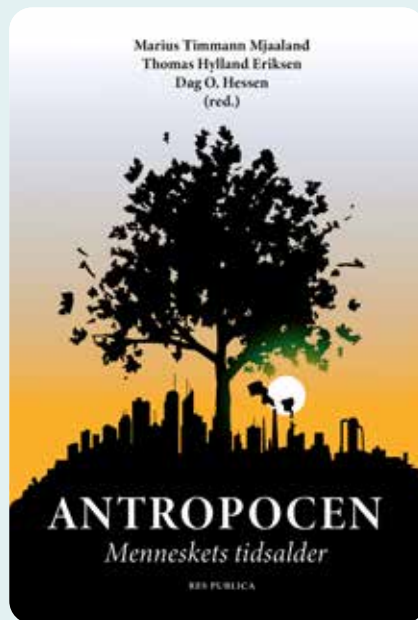
En forelesningsserie basert på tverrfaglig forskning er nå blitt til bok. I den finner vi mange kraftige salver, enda flere deprimerende fakta og noen forsøk på å mobilisere håp (ja, håp finnes). Boka handler om «den største moralske utfordringen vi står overfor», nemlig tilstanden til vår planet. Vi lever under et selvbedrag, sier flere av forfatterne her, 14 til sammen. Boka er en antologi, satt sammen av 11 sterke artikler, som alle berører klimatrusselen og et pågående naturtap.

«Vi må stå opp for naturen», skriver biolog Dag O. Hessen, én av de tre redaktørene. Hans artikkel er en blanding av beskrivelser av vippepunkt og forsøk på å mane til handling. «Dette er ikke tiden for apati», avslutter han teksten med, «men for å føle seg kallet til å tenke radikalt og bidra i utstakingen av en ny kurs videre».

Hva vil det så si å tenke radikalt? Her er det forskjell på bidragene. Å måtte ende opp med hva geolog Trude Storelvmo kaller en plan B, nemlig klimafiksing, er svært radikalt, men tanken noe slikt bygger på, er bare en forlengelse av den holdningen som har resultert i dagens alvorlige situasjon, altså antropocen: «at mennesket for første gang fremstår som den største endringsfaktoren på jorden». Klimafiksing er i tråd med tanken om menneskets herredømme over naturen, at naturen ikke har en egenverdi, men at det er fritt frem også i atmosfæren, ved å lage kunstige vulkanutbrudd og skyer.

Burde epoken kanskje ha hett *capitalocen* isteden? Det foreslår Laura Hultberg, stipendiat i didaktikk. Hun ønsker å nyansere forståelsen av menneskelig aktivitet og hvem mennesket er. Hun er kritisk til oppleggene skoleungdommen blir introdusert for – de får ikke nok kunnskap om sosiale maktforhold og holdninger og tenkemåter. Religi-

«Gjennom alle de forskjellige innfallsvinklene klarer boka å identifisere problemet vi står midt oppi, og hvordan det er blitt til.»

MARIUS TIMMANN MJAALAND, THOMAS HYLLAND ERIKSEN OG DAG O. HESSEN (red.)
Antropocen. Menneskets tidsalder
 Res Publica, 2024
 272 sider
 Veil. pris: kr 399

onsviter Nina Hoel, som representerer et feministisk perspektiv, supplerer Hultbergs tekst ved å gi oss den vestlige tenkemåten i kortformat. Gjennom sitt skille mellom menneske og natur har den «stimulert Vestens brutale behandling av naturen», skriver hun.

Når jeg kommer til teksten til den andre redaktøren av denne boka, filosof og teolog Marius Timmann Mjaaland, må jeg bort til bokhylla for å finne frem innledningen til *Opplysningens dialektikk* av Adorno og Horkheimer. Grunnen til det er at Mjaalands tekst handler om klimaangst, og jeg lurer derfor på om ringen nå er sluttet? «Siden tidenes morgen har opplysning i videste forstand (...) hatt som mål å ta frykten fra menneskene og innsette dem som herrer», står det i boka til Adorno og Horkheimer. Den vestlige sivilisasjonen begynner altså med en frykt for naturkreftene, som gjennom langvarig temning av naturen nå

er blitt erstattet med pessimisme og altså klimaangst.

Sosialantropolog Thomas Hylland Eriksen er redaktør nummer tre. Han skriver om monokultur innenfor landbruket, og hvordan det ikke bare har effektivisert matproduksjonen og dermed gjort det mulig å brødfø en stor befolkning, som jo er bra, men som også har omskapt et myldrende mangfold til noe begrenset, striglet og ensrettet. Til noe som vokser og utvikler seg innenfor former vi har forhåndsgodkjent og tror er det beste for oss, og der alt annet blir utslettet. Fortellingen om dette er til å få angst av.

Men angst er slett ikke bare negativt. Mjaaland trekker inn Søren Kierkegaard i sin tekst, for å vise hvordan angst kan forstås som en varslings om våre selvbedrag, eller som Mjaaland skriver: «Angsten gjør det mulig for oss å undersøke og overprøve vår etablerte og nedarvede forståelse av verden og oss selv.» Angst inngir rett og slett mulighet – og det trenger vi i dag – til å tenke nytt. Det er jo ikke gitt at vi må møte frykt med herredømme. Hvorfor ikke heller leve med frykten? Og gjennom det vite at naturen ikke er noe som kan kontrolleres, men at den representerer noe uforståelig og noe å ha respekt for.

Det er spennende når filosof Arne Johan Vetlesen skriver om jord-vesener i sitt bidrag. Fordi han anerkjenner den tenkningen som disse jord-vesenene går ut ifra – at det går an å se på landskapet som et subjekt, som man kan inngå i dialog med – berører han spørsmålet om hva som egentlig er gyldig kunnskap. Vi har evidensen og etterprøvnbarheten på vår side, men hvor lenge holder slikt stilt overfor en truende fremtid skapt av oss selv?

Første del av innledningen i *Antropocen* bærer forelesningens stil, og der kunne redaktørene valgt seg en annen type språk. Men det er småtterier mot den stafettspinnen de har gitt oss, og som vi alle burde gripe («Hvordan vil du møte utfordringene?»). Gjennom alle de forskjellige innfallsvinklene klarer boka å identifisere problemet vi står midt oppi, og hvordan det er blitt til. Det er vel derfor den også klarer å vise at det ennå er håp og mulighet. Alt det gjør denne boka viktig.

AV AASNE JORDHEIM

Antikken som laboratorium

Hvordan fordele makt? Det kan denne omfattende, men velskrevne boka gi utallige svar på.

INGVAR B. MÆHLE
Antikkens bystater
Dreyers forlag, 2024
459 sider
Veil. pris: kr 399

I fjor høst ble spørsmålet «Hvor ofte tenker du på Romerriket?» en trend på sosiale medier. Selv har jeg nok tenkt mest på andre ting, men det endrer seg kanskje nå. Etter at jeg har lest Ingvar B. Mæhles bok om antikkens bystater, kjennes nemlig både tidligere tiders Roma og Athen og Sparta så mye nærmere. I år skal det velges president både i Russland og i USA, og aldri har vi vel hatt bedre bruk for forståelse av begreper som demokrati, oligarki og tyranni.

Det vi tenker på som demokrati i dag, er imidlertid noe annet enn hva man la i det i antikken, understreker Mæhle, førsteamanuensis i historie ved Universitetet i Bergen. For det moderne demokratiet ble født i USA i 1776, med innføringen av et representativt system, i motsetning til deltakerdemokratiene i det gamle Athen. Mistet vi noe på veien, tro? Vi vanlige folk legger inn en stemmeseddel med jevne mellomrom og delegerer makten til et utvalg representanter, men deltar ellers lite i beslutningsprosessene, slik man kunne og måtte gjøre i bystater som Athen.

Så hva kan vi lære av historien? Kanskje først og fremst det at alle politiske systemer har sine utfordringer.

I antikken, 750 f.Kr.–500 e.Kr., organiserte menneskene seg altså i bystater. Styreformene kunne grovt sett deles inn i monarkier, oligarkier og demokratier. De ulike styresettene var imidlertid i konstant endring alt etter hvem som hadde makt over hvem til enhver tid, og på hvilke premisser. Her er det om å gjøre å henge med!

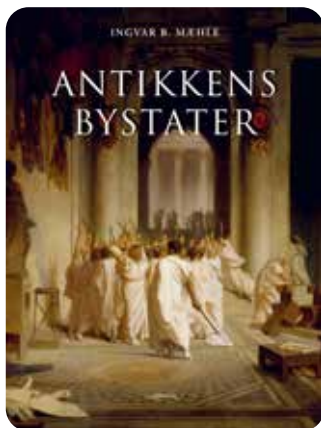
Ta for eksempel et system som oligarki, et politisk system der et utvalg av få personer styrer. Men hva som gir deg makt, kan variere. Kanskje er du av kongeslekt (dynastisk oligarki, Korint rundt 700 år f.Kr.), tilhører aristokratiet (adelsoligarki, Athen fram til 600 f.Kr.), er generelt rik (plutokratisk oligarki, Athen fram til 400 e.Kr.), eller du anses bare å tilhøre en utvalgt elite (åpent oligarki, også Athen i noen hundreår).

Det er til tider mye å holde styr på for

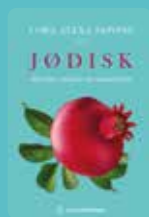
«Du leser neppe boka på en kveld. Og den blir med deg videre, lenge.»

den som leser. Smak for eksempel på dette: «Først ble arkontenes oppgaver beskåret: Polemarken tapte betydning i forhold til strategene, og thesmotetene ble redusert til rene administratorer for folkedomstolene.» Det er som å sitte og se på et lysbilde show der bildene skifter i så høyt tempo at man ikke helt får med seg detaljene. Og likevel: Man rekker å se hav og himmel, man rekker å lære et landskap å kjenne, og man ser snart kjennetegnene til de ulike politiske systemene.

Mæhle er nemlig usedvanlig flink til hele tiden å sende kunnskapen ut i spiraler, der vi stadig kommer tilbake til og får forklart de samme begrepene og systemene, som at en «polemark» er en krigsleder og en «arkont» er en valgt embetsleder. Hele boken er bygget opp som et kaleidoskop, der de første kapitlene er viet nettopp de tre ulike styresettene monarki, oligarki og demokrati på kryss og tvers av tid og sted. Deretter skruer forfatteren på linsa og zoomer inn på Athen, Sparta og ikke minst Roma, for å vise hva som kjennetegnet nettopp disse bystatenes politiske systemer. Det at stoff stadig gjentas, men sett fra stadig nye perspektiver, skaper dybde i fortellingen om antikken som et politisk laboratorium. *Antikkens bystater* krever at du tar deg tid – du leser neppe boka på en kveld. Og den blir med deg videre, lenge.

AV SIRI LINDSTAD

Les flere bokanmeldelser på forskerforum.no.

Kritikken av sakprosa- og fagbøker i Forskerforum er støttet av Fritt Ord.

Polen: Solidaritet med de skeive?

Rettighetene til de skeive i Polen er truet, ikke minst av fagforeningen Solidaritet, skriver kronikkforfatterne.

AV **VIBEKE LIANE**, Arbeiderbevegelsens Presseforbund, **KRISTIAN MOLLESTAD**, Forskerforbundet og **BRIT RIISE FREDHEIM**, Industri Energi og leder i Nordisk Genèveskoleforbund, avdeling Norge

«De roper opp om at de er diskriminert, men kanskje de er udugelige ansatte? Hvorfor må de absolutt fortelle om sitt privatliv? Så lenge de ikke prøver seg på meg, går det fint.» Ordene kom fra internasjonal sekretær i Solidaritet, Mateusz Szymański, da en gruppe fra Nordisk Genèveskoleforbund (NGF, se faktaboks) var på studietur i Gdansk i slutten av september. Vi ønsket å lære om hvordan åtte år med det konservative Partiet for lov og rettferdighet (PiS) i regjering har påvirket situasjonen for skeive personer og tillitsvalgte.

Vi forstod fort at Solidaritet helhjertet støttet den konservative regjeringen, og at de politiske frontene var sterke før valget 15. oktober.

Konservativ regjering

Etter valgseieren i 2015 innførte myndighetene lover som begrenser pressfriheten og rettssikkerheten. I januar 2021 ble det innført nærmest totalforbud mot abort. Det er fremmet lovforslag om å kriminalisere undervisning i seksualkunnskap.

Polen har laveste skår for LHBT+-personers rettigheter i EU. Nesten 100 kommu-

ner, eller hver fjerde kommune, i Polen har erklært seg som LHBT+-frie soner. Hatkriminaliteten har økt.

Solidaritet støtter den tidligere regjeringens politikk. Szymański avviste tvert skeives rettigheter: «Vi har to kjønn. De gifter seg og får barn. Det er det som er naturlig.»

Solidaritet er motstandere av at lærere skal fortelle barna om ulike seksuelle legninger i undervisningen.

Uenig med Walesa

Mateusz Szymański møtte oss foran porten der 17 000 arbeidere ved Lenin-verftet barrikaderte seg høsten 1980. Det ble starten på den første uavhengige fagforeningen i østblokken.

Navnet på fagforeningen var Solidarność, Solidaritet på norsk. Elektriker og streikeleder Lech Walesa ble den første lederen. Solidaritet og Walesa var den samtlende politiske kraften under utviklingen av det kommunistiske styret i Polen i 1989–1990, og Walesa var president fra desember 1990 til 1995. I 1983 mottok Walesa Nobels fredspris for den ikke-voldelige kampen for frie fagforeninger og menneskerettigheter.

Szymański hadde ikke mye pent å si om 80 år gamle Lech Walesa. Kanskje ikke så rart. Ved markeringen av Solidaritets 40-årsjubileum i 2020 sa Walesa om regjeringspartiet PiS: «I dag velger folk populistere og demagoger fordi det blir lovet forandring. Populistene har på korrekt vis diagnostisert dagens problemer, men løsningene er feil.»

Inne i salen, der avtalen mellom Solidaritet og myndighetene ble undertegnet høsten 1980, fortalte Szymański om Solidaritets oppfatning av den politiske situasjonen i landet. Han støttet helhjertet politikken PiS førte i regjering. «Arbeidsledigheten er mellom 4 og 5 prosent, og dialogen med myndighetene fungerer utmerket. Hva er problemet?» spurte Szymański retorisk da en av deltakerne fortalte at man i Norge er bekymret for situasjonen i Polen.

Skvisede lærere

NGF møtte også ledelsen i OPZZ, som er den andre store sammenslutningen av fagforeninger i Polen. De er dundrende uenig med Szymański og Solidaritet i synet på politikken PiS førte i regjering.

Elżbieta Markowska, visepresident i det polske lærerforbundet, som er medlem i OPZZ, er oppgitt over at lærerne knebles. Hun fortalte at lærere som underviser om LHBT+, risikerer å miste jobben. Det samme gjelder skoleansatte som protesterer mot abortlovene.

Lærerne i Polen har et eget charter, «Teachers agreement», fra 1981. Avtalen regulerer arbeidstiden og i hvilken grad lærerne har rett til videreutdanning. OPZZ mener avtalen er moden for revidering, men de har kviet seg for å ta opp avtalen med PiS.

«De roper opp om at de er diskriminert, men kanskje de er udugelige ansatte? Hvorfor må de absolutt fortelle om sitt privatliv?»

– Streiken her ved Lenin-verftet var starten på den fredelige revolusjonen i Polen, forteller internasjonal sekretær i Solidaritet, Mateusz Szymański.

FOTO: VIBEKE LIANE

KRONIKK & DEBATT

Send debattinnlegg og kronikkforslag til kjetil.brottveit@forskerforum.no. Maks lengde på kronikk: 9000 tegn med mellomrom. Honorar for trykte kronikker: kr 2000. Maks lengde på debattinnlegg: 7000 tegn med mellomrom, men kortere innlegg har større sjanse for å bli trykket. Debattinnlegg honoreres ikke.

Markowska forteller at regjeringen har en ny tolkning av hovedavtalen til lærerne.

I avtalen står det at lærere skal ha 40 timers arbeidsuke. Regjeringen mener at dette er tavleundervisning. Det betyr at planlegging og oppfølging av elevene kommer i tillegg. Den politisk vedtatte minstelønna for lærere er på 4300 zloti i måneden, noe som tilsvarer 11 650 kroner. Den lave lønna gjør at lærere må ta ekstrajobber for å få endene til å møtes. Arbeidsforholdene gjør at det er vanskelig å rekruttere unge til å ta lærerutdanning. Det er vanlig med 40 elever i klassene, og nivået i skolen har sunket.

Solidaritet er bekymret

15. oktober, knappe to uker etter NGFs studietur, var det valg i Polen. Til tross for at PiS fikk størst oppslutning med 35,4 prosent, måtte de gi fra seg regjeringmakten. Platforma Obywatelska (PO), som på norsk blir kalt Borgerplattformen og ledes av statsminister Donald Tusk, fikk 30,7 prosent av stemmene. PO har dannet regjering sammen med partiene Tredje vei og Nye Venstre.

Valgdeltakelsen var større enn på mange år. Hele 74,4 prosent fant veien til stemmeurnene. Ved forrige valg var valgdeltakelsen på 50 prosent.

Etter valget i oktober ville NGF vite hva Solidaritet mener om fremtiden. I en e-post fortalte Szymański at Solidaritet er bekymret for hvordan den påtroppende regjeringen vil forholde seg til arbeidstakernes rettigheter. Han er spent på hvilken rolle partiet Nye Venstre får i den nye regjeringen. «Hvis de holder valgloftene, vil det bli et ustabil regjeringssamarbeid, fordi Borgerplattformen er et kristendemokratisk og liberal-konservativt politisk parti. Nå er vi opptatt av å forsvare det vi har oppnådd», skriver han.

Hjemløse skeive

Lukas Liedke, som sitter i styret i OPZZ, skriver til oss at den nye statsministeren, Donald Tusk, har lovet å øke lærernes løn-

ninger med 30 prosent. Liedke håper flere unge vil utdanne seg til lærere. Liedke mener regjeringen må rydde i innskrenkningene den tidligere regjeringen innførte overfor domstolene. Han forventer at venstresiden i landet får stor innflytelse. På kravlisten er blant annet innføring av 35 timers arbeidsuke og å styrke kompetansen til ansatte i det polske arbeidstilsynet.

Selv om representantene fra OPZZ er opptatt av at lærerne skal ha rett til å undervise om ulike legninger, unngår de spørsmål om de som tillitsvalgte vil støtte skeive på arbeidsplassene. Denne fiendtlige og unnvikende holdningen til LHB-T+-menneskers rettigheter i arbeidslivet er hverdagen for ledelsen i Tolerado, som er organisasjonen for LHBT+- personer. Ledelsen i Tolerado fortalte NGF at organisasjonen tilbyr støtte og terapi til unge homofile. De hjelper også foreldre med å forstå tenåringene sine når de åpner seg om at de er transkjønnet. Det overrasket oss å høre at hele 20 prosent av LHBT+-mennesker i Polen har erfaring med hjemløshet.

Bittersøt valgseier

Piotr Jankowski, som er president i Tolerado, forteller at stemningen er bittersøt etter valget. «Det er kun det minste partiet, Nye Venstre, som fullt ut støtter våre rettigheter», skrev han til NGF etter valget.

30. oktober hadde Tolerado et møte med de nye regjeringspartiene hvor de overrakte en håndbok med de viktigste sakene regjeringen må gripe tak i når de inntar regjeringskontorene. Forbud mot å komme med hatefulle ytringer om homofile og godkjenning av likekjønnede ekteskap står på kravlista.

NGF frykter at disse lovendringene kan ta tid.

Fakta om Polen

- 38,2 millioner innbyggere
- I underkant av 1,8 millioner bor i hovedstaden Warszawa. De fleste innbyggerne bor på landsbygda.
- Styresett: parlamentarisk republikk, statsminister
- To partier dominerer politikken, Partiet for lov og rettferdighet (PiS) og Borgerplattformen (PO). Skillelinjene går i verdispørsmål, som familiepolitikk, abort og synet på samkjønnet ekteskap.
- PiS er et nasjonalistisk, EU-kritisk og verdikonservativt parti som henter mye støtte fra eldre mennesker på landsbygda. De hadde regjeringmakten fra 2015 til 2023.
- PO er et liberalt og europavennlig parti.
- Mateusz Morawiecki fra det konservative Partiet for lov og rettferdighet (PiS) var statsminister fra 2017 til 2023.
- Donald Tusk, fra Den liberale Borgerplattformen, er statsminister etter valget i oktober 2023.
- Organisasjonsgraden er synkende og er nå på 11 prosent. Blant lærerne er organisasjonsgraden 50 prosent.
- Forbundet Solidaritet har 500 000 medlemmer og støtter PiS.
- OPZZ, en sammenslutning av 82 forbund, har 500 000 medlemmer, og støtter PO og Nye Venstre, som vant valget i oktober.

Kilder: Amnesty Norge, Wikipedia, Store norske leksikon, FN-sambandet, frifagbevegelse.no

Nordisk Genèveskoleforbund

- Medlemmene i Genèveskoleforbundet er tidligere elever ved Genèveskolen.
- Genèveskolen er et kurs om fagforeningers og folkebevegelses innflytelse i en globalisert verden.
- Kurset henvender seg til aktive i fagforeninger og folkelige bevegelser i alle de nordiske landene, for kulturutveksling og språkforståelse i Norden.

Kilde: Studieforbundet AOF

Studenter fortjener å bli hørt

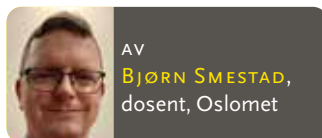
Det er et paradoks at studentorganisasjoner kjemper for at studentene ikke skal bli hørt.

SENSUR: Du får en uventet baksmell på skatten, men forstår etter hvert at skatteetaten har oversett et vesentlig forhold. Hvor tilfreds blir du hvis skatteetaten forteller at de godt kan se på hele skatteforholdet ditt igjen, men nekter å ta imot informasjon fra deg om hva du mener at de har oversett?

Slik opptrer naturligvis ikke skatteetaten – det ville da også ha gjort det mindre sannsynlig at de skulle oppdage den samme feilen som du har funnet. Men fra 2014 ble en slik klageordning lovfestet når det gjelder klager på karakterer i høyere utdanning. Mens institusjonene tidligere hadde ulike praksiser, ble det lovregulert at klagesensorene skal sette den nye karakteren i blinde – uten kjennskap til bakgrunnen for klagen. Etter hvert som antall klagesaker øker, vokser også frustrasjonen over alle ressursene som brukes på en utilfredsstillende sensurordning.

Kan gjøre samme feil

Kim får en skuffende karakter på masteroppgaven sin og innser når

AV
BJØRN SMESTAD,
dosent, OsloMet

hen leser begrunnelsen for karakteren, at sensorene har oversett sentral informasjon om hvordan utvalget av informanter er gjort. Derfor er det noen av begrunnelsene i masteroppgaven som ikke gir mening for sensorene, og det påvirker karakteren negativt.

Kim forstår sensorene delvis: Informasjonen kunne kanskje vært tydeligere presentert, men den er vitterlig med i oppgaven. Hen setter sin lit til klagesensorene, men oppdager § 5-3(4) i universitets- og høyskoleloven, hvor det står: «Ved ny sensurering skal sensorene ikke få opprinnelig karakter, sensors begrunnelse for denne, eller studentens begrunnelse for klagen.» Kim får ingen mulighet til å peke på feilen de første sensorene har gjort, og det blir dermed en reell mulighet at de nye klagesenso-

rene kan gjøre samme feil. Det er ingenting som tilsier at klagesensorene har et bedre grunnlag for å gi en riktig karakter enn de opprinnelige sensorene.

Trenger en reell klageordning

Ved lærerutdanningen ved OsloMet pleide vi tidligere – da vi hadde bedre råd – å ha muntlig eksamen i etterkant av masteroppgaven. Da hadde studentene mulighet til å forklare sine valg og oppklare misforståelser. En lærdom fra mange år med slike muntlige eksamener er at det absolutt oppstår misforståelser i lesing av masteroppgaver. Masterstudenter skriver ikke alltid så tydelig at alle begrunnelser kommer godt fram, og sensorer gjør også feil. Etter å ha publisert vitenskapelige artikler i et par tiår kan jeg skrive under på at selv vi som er fagfolk, rett som det er opplever at fagfeller misforstår det vi skriver.

En reell klageordning, hvor studenten leverer en begrunnet klage som følger saken til klagesensorene, ville gitt muligheter til å oppklare slike misforståelser. Kim kunne ha skrevet en kort klage hvor det ble påpekt hvilke opplysninger de opprinnelige sensorene hadde oversett, og hvordan disse opplysningene forklarte de begrunnelsene som sensorene mente ikke ga mening. Så kunne klagesensorene tatt stilling til klagen og begrunnelsen for den og justert karakteren deretter. På samme måte som skatteetaten ville ha

lest dine påpekninger i skattesaken og tatt stilling til dem.

Start med masteroppgavene

Studenter fortjener en reell klagerett, der deres faglige argumenter får en plass. Norsk studentorganisasjon, derimot, kjemper mot at studentene skal bli hørt. Deres fremste argument for en blind klagesensur er at kolleger vil «beskytte» hverandre og heller støtte en kollega enn en student. Slik mistillit til fagfolk har heldigvis ikke ført til blind klagebehandling i resten av det offentlige. Tvert imot: I forvaltningsloven er det et prinsipp at klageinstansen «skal påse at saken er så godt opplyst som mulig før vedtak treffes» (forvaltningsloven § 33). Det er et paradoks at tilliten til fagfolkene ved universiteter og høyskoler er lavere enn tilliten til ansatte i offentlig forvaltning.

Jeg har valgt en masteroppgave som eksempel fordi det er en eksamen hvor karakteren kan ha stor betydning for studenten, hvor studenten har jobbet i mange måneder med oppgaven, og hvor det er få reelle muligheter til å ta eksamen på nytt. Derfor er det kanskje spesielt urimelig at studenten ikke kan bli hørt før masteroppgaven vurderes på nytt. Regelen om blind klagesensur bør løses opp, og institusjonene bør selv finne fram til hvilke eksamener som bør ha reell klagerett, og hvilke som bare skal ha blind omsensur. Masteroppgaver kan være et naturlig sted å starte.

«Masterstudenter skriver ikke alltid så tydelig at alle begrunnelser kommer godt fram, og sensorer gjør også feil.»

Gjesteskribentene skriver sant og subjektivt om forskning. De faste gjestene er John Peter Collett, **Helga Eggebø**, Oddveig Storstad og Lorenz Khazaleh.

«Eg skal skriva minst eitt fanbrev i månaden.»

Fleire fanbrev i 2024

Eg har akkurat sendt ein e-post til ein vilt framand professor for å skryta av ein av tekstane hennar: «Det var jammen kjekk lesing! (...) Veldig fin og gjenkjenneleg tekst, som eg likte utruleg godt!» Eit akademisk fanbrev i digital form. Slike har eg bestemt meg for å skriva fleire av i 2024.

Eg har tidlegare hevda at det er «rom for meir ros i akademia», og i år har eg tenkt å trappa opp roseinnsatsen. Ikkje berre når eg blir beden om å fagfelleverdura, men også når eg har lese eller høyrte noko eg syntest var inspirerende. Det er fort gjort og kostar lite, men det kan bety veldig mykje.

For nokre år sidan kom eg over ein tekst i eit tidsskrift som fekk meg til å tenkja – og nesten ropa høgt for meg sjølv på kontoret – at ja, her treffe du spikaren på hovudet! Det der var eit jysla godt poeng! Eg søkte opp forfattaren, og etter å ha ruga litt på det sende eg ein entusiastisk e-post og spurde om ho hadde skrivne meir om akkurat dette.

Forfattaren av teksten vart

skikkeleg glad for e-posten og delte eit manuskript som ho jobba med til doktorgradsavhandlinga. Dette vart starten på ein fagleg dialog som har gått føre seg både på e-post og samtale på skjerm over ein kopp kaffi. Me har prata om arbeidet vårt, tipsa kvarandre om litteratur, kommentert kvarandre sine tekstar og til og med prata litt om livet. Skikkeleg fint, inspirerende og nyttig!

Eg trur ikkje ho hadde fått slike fanbrev så veldig ofte – kven har vel det – og ho har fortalt meg kor overraskande og utruleg motiverande det var å få skryt av ein framand person heilt ut av det blå. Då ho hadde disputert, sende ho meg ein kopi av avhandlinga i posten og eit foto av ein stolt doktor som poserte med blomar i hendene og rettleiarane rundt seg.

Då eg sjølv var ferdig med doktorgraden, kjendest det som om eg berre hadde sendt nokre tekstar ut i det store ingenting, og at absolutt ingen brydde seg. Fire–fem år seinare, på ein konferanse, opplevde eg at ein

av hovudtalarane takka meg for avhandlingsarbeidet og sa at det var den eine artikkelen min som hadde inspirert han til å skriva boka han hadde presentert. Eg vart heilt «månebedotten», som me seier i Rogaland. Hadde arbeidet mitt verkeleg hatt betydning på fagfeltet?

Frå tid til anna dumpar det ei melding inn på Messenger eller i e-posten frå nokon som berre ville seia at dei likte ein tekst eg har skriva. Det er utruleg motiverande at andre får noko ut av skrivinga mi. Det er verkeleg ved til bålet, bensin til skrivemotoren.

Når sant skal seiast, trur eg ikkje eg er den einaste som set pris på ros. Det må bli meir av sånt i 2024. Eg skal skriva minst eitt fanbrev i månaden. Januar er i boks, og no er det berre å samla på fagleg entusiasme og senda rosen direkte til forfattaren.

Kanskje eg til og med skal spandera på meg å vera ein skikkeleg raring og senda eit handskrivne fanbrev ved høve? Sirleg løkkeskrift med fyllepenn på tjukt papir. Det kunne vore noko å få i posten, eller kva?

AV **HELGA EGGEBO**
Forskar 1 ved
Nordlandsforskning

«Sirleg løkkeskrift med fyllepenn på tjukt papir. Det kunne vore noko å få i posten, eller kva?»

Sensur på norsk (og alle andre språk)

Gjesteskribent Lorenz Khazaleh påstår at tyske medier ikke fremstiller palestinerne som mennesker som lider under krigen, skriver Christian Gold. Han har en annen versjon.

ISRAEL-HAMAS: Jeg er en tysker som har jobbet i Norge i mange år og leser medier på norsk, tysk og engelsk. Jeg er enig med Lorenz Khazaleh, i forrige nummer av Forskerforum, i at det er bra å kunne flere språk, men ellers er det lite jeg kan si meg enig i. I motsetning til han skriver jeg nesten aldri om politikk, men velger å gjøre det nå. Kort oppsummert påstår Khazaleh i sitt utrolig ensidige gjestebidrag at tyske medier angivelig ikke fremstiller palestinerne «som mennesker med navn som lider under krigen», og krever at det skal være «lov til å bruke ord som 'okkupasjon', 'apartheid' og 'folkemord' i forbindelse med Israel». Sterke ord når en demokratisk stat prøver å forsvare seg mot stadige terrorangrep.

Ad apartheid: Hamas-regimet i Gaza er en de-facto-regjering som undertrykker kvinner og dreper minoriteter og folk med avvikende mening. Antall jøder som har lov til å bo i Gaza, er null. Siden Israel gikk ut av Gaza i 2006, har det ikke vært et eneste demokratisk valg i Gaza. Israel, derimot, er en demokratisk stat (den eneste i regionen) med likestilling av kvinner og minoriteter, inkludert muslimer og arabere, som har rettigheter, inkludert valgrett, som alle andre. På hvilken side ser du apartheid?

Ad folkemord: Hamas har

AV
CHRISTIAN GOLD
forsker på musikk og helse ved NORCE i Bergen
og Universitetet i Wien

som erklært mål å «frigjøre Palestina», som i deres tolkning inkluderer hele Israel, altså Israel uten israelere og jøder. Det samme gjelder Iran og andre arabiske land. De svarer ikke på hvor israelere skal bo – kanskje i Uganda? Iallfall skal de vel være langt vekk, eller kanskje helst døde. Deres mål om en islamsk stat stopper heller ikke der, men inkluderer helst hele verden. Israel, derimot, prøver å hindre at sivilister blir drept, for eksempel ved å varsle på forhånd. De mange som dør, dør fordi Hamas-regimet velger å bruke egen befolkning som menneskelige skjold. På hvilken side ser du folkemord?

Ad sensur: Medier i vestlige land, inkludert Norge, Tyskland og andre, pleier å skrive mye om israelske angrep på Gaza, men lite eller ingenting om palestinske angrep på Israel. Vanligvis blir det at et israelsk angrep var et (for)svar som etterfulgte et palestinsk angrep, enten ikke nevnt eller bare nevnt i en liten fotnote på slutten av meldingen. Når jeg går gjennom gatene i Bergen, ser jeg mange plakater som krever «stopp bombing av Gaza»,

men ikke en eneste som krever «stopp bombing av Israel». Ensidig fokus på Israel omfatter også FN (slå opp «UN agenda item 7») – ikke så overraskende at folk i Israel opplever FNs troverdighet som svekket når det er flere fordømmelser av Israel enn av Iran, Syria og Nord-Korea til sammen. Da jeg var i Israel i 2008, altså midt i en «fredstid», og vi var på vei fra Dødehavet til Tel Aviv, sa min kollega: La oss ikke ta til venstre her, for da kommer vi til Sderot, hvor rakettene fra Gaza kommer inn. Ingen ting i media om dette. Jeg må også si at jeg ville være litt redd for å gå i et tog som støtter Israel, for du vet aldri om det kommer en gærning med en bombe eller kniv. En spesielt drastisk form for sensur. Hvis du derimot «braker palestinskjerf og roper 'våpenhvile nå'», som Khazaleh skriver, er vel ikke dette en risiko. Siden Arafat har palestinskjerf vært et symbol for å «frigjøre» hele Israel fra israelere (han brukte å ha skjernet som en trekant, som formen på Palestina inkludert Israel). I motsetning til mange på politisk venstreside forstår nynazister som bærer skjernet, den antisemittiske betydningen veldig godt. Dette kan du lese om på tysk Wikipedia-side, mens den norske sier ingenting og den engelske lite om det. På hvilken side ser du sensur?

Ad okkupasjon: Israel gikk fullstendig ut av Gaza i 2006,

bare for å se at Hamas-regimet brukte energien sin på raketter og tunneler i stedet for å hjelpe sin egen befolkning. Fra 2006 til 2023 var det ikke et eneste demokratisk valg og lite utvikling av sivil infrastruktur. Gaza har fått mye utviklingshjelp fra mange land. Men hvordan kan det ha seg at Gaza ikke er i stand til å skaffe befolkningen mat, vann og helsetjenester, men fint klarer å få raketter, som i skrivende stund fortsatt skytes mot Israel, og fortsatt uten at internasjonale medier skriver så mye om det? Det må jo være litt feil prioriteringer overfor egen befolkning – en dårlig regjering, spør du meg. Regimet nøler ikke med å drepe dem i egen befolkning som våger å kritisere dem. Hvem er det som okkuperer Gaza om ikke Hamas?

Oppsummert: Hamas-regimet er imot alt Norge står for. Ingen tviler på at palestinerne som bor i Gaza, lider under situasjonen. Men spørsmålet er jo hva som må til for å endre på den. Hamas-regimet har brukt sine krefter på tunneler og raketter. Hvorfor er bildet i norske (og andre lands) medier så ensidig? Kanskje fordi det er 100 ganger så mange muslimer som jøder i verden (1,9 milliarder mot 15 millioner, ifølge Wikipedia). Noen muslimske land er i strid med hverandre og trenger en felles fiende. Noen likte ikke fredsprosessen med Israel som var på godt spor i flere muslimske land før 7. oktober. De som krever «våpenhvile» fra Israel, mens de ikke nevner Hamas' fortsatt pågående angrep, støtter fortsettelsen av et svært urettferdig regime i Gaza.

«Hvorfor er bildet i norske (og andre lands) medier så ensidig?»

Vil ha akademisk frihet inn i Grunnloven

Sammen med Norsk studentorganisasjon ber Forskerforbundet Stortinget om å grunnlovsfeste den akademiske friheten.

– Vi ser at når demokratiet i land trues, er det utdanningsinstitusjonene og den frie forskningen som er blant det første som angripes og brytes ned, sier Oline Sæther, leder for Norsk studentorganisasjon (NSO). Nå tar studentlederen og lederen av Forskerforbundet, Guro Lind, til orde for å grunnlovsfeste akademisk frihet.

– Vi ser behovet for å styrke bevisstheten rundt den akademiske friheten. Politikere bør ha den under huden, og det samme gjelder for næringslivet. Det viser kommunikasjonen mellom NTNU og næringslivet, for eksempel. Det mener vi hele samfunnet kan tjene på, sier Guro Lind.

Innspill til statsbudsjettet for 2025

I forkant av regjeringens budsjettkonferanse har Forskerforbundet sendt et innspill til statsbudsjettet for 2025.

Norge står midt i en periode med store kunnskaps- og omstillingsbehov, ikke minst for å sikre det grønne skiftet. Omstillingen krever at vi klarer å mobilisere det store potensialet som forskning og utdanning utgjør. Forskerforbundet forventer at det investeres for fremtiden gjennom en kraftfull satsing på kunnskap.

Forskerforbundet er kritisk til signaler om nullvekst. Målene i langtidsplanen for forskning og høyere utdanning nås ikke gjennom omprioritering, men må møtes med en langt sterkere forskningsinnsats. Det må også statsbudsjettet for 2025 gjenspeile.

Viktig klargjøring om midlertidige ansettelser

Universiteter og høyskoler tyr for lett til midlertidige ansettelser når finansieringen er ekstern. Nå presiserer Kunnskapsdepartementet regelverket.

Bakgrunnen er praksisen i universitets- og høyskolesektoren knyttet til ansatte på ekstern finansiering. Dels ansetter institusjonene i for stor grad midlertidig når finansieringen er ekstern. Dels foretar ikke virksomhetene en reell vurdering av om det finnes en annen passende stilling før de går til oppsigelse.

Departementet presiserer at det skal gjøres en vurdering av om arbeidsgiver har en annen passende stilling i virksomheten som kan tilbys den ansatte, og at dette innebærer at universiteter og høyskoler må vurdere om det finnes en annen passende stilling ved hele institusjonen, ikke bare i den organisatoriske enheten vedkommende er tilknyttet.

Månedens tillitsvalgt: Ståle Krantz Bruland

De tillitsvalgte er selve ryggraden i Forskerforbundet. I spalten «Månedens tillitsvalgt» på våre nettsider vil vi løfte frem hverdagssheltene som gjennom trepartssamarbeidet får den norske samfunnsmodellen til å gå rundt.

I det første intervjuet møter du Ståle Krantz Bruland, som arbeider ved Bergen byarkiv og er tillitsvalgt for 57 medlemmer i Bergen kommune. Han har vært medlem siden desember 2017, og tillitsvalgt siden juni 2022.

– Det å være tillitsvalgt er både meningsfylt og viktig. Viktig for å beholde og fornye arbeidstakers rettigheter, og i tillegg merker en at arbeidet vi gjør direkte for medlemmene settes stor pris på, sier Ståle. Les hele intervjuet på forskerforbundet.no.

Unios medlemsfordel på topp i rentebarometer

Unio er blant organisasjonene med best lånetilbud til medlemmene i fjor, ifølge forbrukertjenesten Renteradar. De har undersøkt snittrentene på boliglån for 2023 for de største fagforeningene og organisasjonene i Norge.

Best ut kommer organisasjonene Unio, YS og Econa som har avtale med Nordea. Det skriver nettavisen E24 og VG. I Renteradars undersøkelse er snittrentene basert på ukentlige listepriser fra Finansportalen, som er rentene bankene selv rapporterer inn.

Unios avtale med Nordea gir medlemmer i Forskerforbundet et av markedets beste banktilbud. Det kan være mange tusen kroner å spare. Du får blant annet gode betingelser på boliglån, dagligbank og billån, i tillegg til smarte digitale løsninger som gjør hverdagen lettere.

Stødig medlemsvekst i 2023

Forskerforbundet vokser jevnt og trutt, og for fjerde året på rad var veksten blant yrkesaktive medlemmer på over to prosent. Ved utgangen av 2023 hadde Forskerforbundet totalt 25.484 medlemmer.

– Vi opplever en jevn og fin vekst i antall medlemmer, og målet vårt er å vokse enda litt raskere i årene som kommer. Jo flere medlemmer vi er, jo sterkere blir vi. Og det er bra for samfunnet at så mange arbeidstakere som mulig er fagorganisert, sier generalsekretær Birgitte Olafsen. Hun forteller at forbundet jobber for å gjøre rekrutteringen av nye medlemmer enda mer systematisk og effektiv.

– Vi kan gjøre mer for å komme i kontakt med forskere og kunnskapsarbeidere som ikke er organisert, og vi skal sørge for konkurransedyktige betingelser for dem som vil melde seg inn, sier Olafsen.

FORSKERFORBUNDET

- er landets største og ledende fag- og interesseorganisasjon for ansatte i forskning, høyere utdanning og kunnskapsformidling.
- har over 25 000 medlemmer og er tilsluttet Unio – hovedorganisasjonen for universitets- og høyskoleutdannede.
- arbeider for høyere lønn og bedre arbeidsvilkår for medlemmene.

KURS OG SEMINARER

Tillitsvalgtopplæring og seminarvirksomhet tilhører vår kjerneaktivitet, og er en viktig forutsetning for arbeidet i Forskerforbundet. Vi tilbyr en kombinasjon av kurs med fysisk oppmøte og digitale kurs/webinar. Alle med verv i lokallag og foreninger kan melde seg på våre kurs og seminar. Følg med på våre nettsider for oppdatert kursprogram: forskerforbundet.no/kurs.

VERV EN KOLLEGA

Kjenner du noen som kan bli medlem i Forskerforbundet? Verv en kollega i dag og få vervepoeng som kan tas ut i form av gavekort. Jo flere du verver, jo mer får du i premie: 500 kr. for ett nytt medlem, 1 500 kr. for to, og deretter 500 kr. for hvert ekstra medlem du verver. På Min side finner du oversikt over dine vervinger og din poengsaldo.

FORSKER FORBUNDET

Følg oss!

facebook.com/forskerforbundet
twitter.com/Forsker

@forskerforbundet

FORSKERFORBUNDETS HOVEDSTYRE 2022–2024: Guro Elisabeth Lind, Oslo universitetssykehus (leder), Kristian V.E. Mollestad, Presteforeningen (nestleder), Ann Cecilie Bergene, NIFU, Kristin Lofthus Hope, Høgskulen på Vestlandet, Belinda Eikås Skjøvstad, Universitetet i Oslo, Tord Mjøsund Talmo, NTNU, Hugues Verdure, UIT Norges arktiske universitet, Tony Burner, Universitetet i Sørøst-Norge (1. vara), Bente Ovødie Skogvang, Høgskolen i Innlandet (2. vara), Brynjar Kulset, Nasjonalbiblioteket (3. vara) | **SEKRETARIATET:** GENERALSEKRETÆR: Birgitte Olafsen.

STAB: Kommunikasjonsleder Lars Kollveit, informasjonsleder Unn Rogamo, spesialrådgiver Synne Freberg | **ARBEIDSLIVSAVDELINGEN:** avdelingsjef Bjørn T. Berg, fagsjef Jorunn Dahl Norgård, spesialrådgiver Karl Folkenborg, spesialrådgiver Jon Wikene Iddeng, spesialrådgiver Åshild Olausen, forhandlingsjef Jorunn Solgaard, advokat/spesialrådgiver Ingvild Irgens-Jensen, seniorrådgiver Petter Sommervold, spesialrådgiver Lene Ståhl, seniorrådgiver Bjørge Sundøy | **JURIDISK AVDELING:** avdelingsjef/advokat Mariann Helen Olsen, advokat Christoffer Hjelde, advokat Eirik Kollerøy, advokat Hildur N. Nilssen, advokat Asmund Riegels, advokatfullmektig Balrin Kaur Bisal | **ORGANISASJONSAVDELINGEN:** organisasjonssjef Joar Flynn Jensen, seniorrådgiver Nina Fjeld, rådgiver Cecilie Frich, seniorrådgiver Brit Helen Hesselberg, rådgiver Rita Kvæl | **ADMINISTRASJONSAVDELINGEN:** administrasjonssjef Kjetil Mørk, seniorrådgiver Aina Nilssen, konsulent Magnus Prestaasen, rådgiver HR & administrasjon Ane Rinnaas Skuseth, konsulent Marit Sømmer, IT-rådgiver Øyvind Åsebøstøl, seniorcontroller Lina Haugland, rådgiver HR & lønn Elisabeth Johansen, controller Sofie Myrland Kjellgren, fagansvarlig medlemservice Linda Pettersson, konsulent Trinlise Aikio, seniorkonsulent Hans Askildsen, seniorkonsulent Tore Sandnes

Verving virker!

Halvparten av alle nye medlemmer i Forskerforbundet, er vervet av en tillitsvalgt eller kollega. Og for superververne der ute, er det penger å tjene.

Jo flere vi er, jo sterkere er vi. Både som fagforening på arbeidsplassen, og som nasjonal interesseorganisasjon. For hvert nye medlem, øker gjennomslagskraften til Forskerforbundet litt og litt.

I 2023 økte Forskerforbundets medlemstall med 2,6 prosent. 1. januar var 25.484 forskere, kunnskapsarbeidere og studenter medlem av forbundet.

– Vi vokser jevnt og trutt. For fjerde år på rad er veksten i yrkesaktive medlemmer på godt over to prosent, oppsummerer generalsekretær Birgitte Olafsen.

Hun forteller at Forskerforbundet jobber systematisk for å nå enda flere.

– Vi skal gjøre mer for å komme i kontakt med forskere og kunnskapsarbeidere som ikke er organisert, og vi skal sørge for konkurransedyktige betingelser for dem som

vil melde seg inn. I dag har vi blant annet en av markedets beste boliglansrenter, en meget god forsikringspakke, og et fantastisk team av advokater som yter juridisk bistand. Så nye medlemmer skal vite at de får god uttelling for kontingenten sin, sier Olafsen.

Snakk med en kollega

Men hva skal egentlig til for å rekruttere flere medlemmer? Rådgiver Cecilie Frich er ansvarlig for medlemsverving i Forskerforbundet, og holder kurs for lokallag og tillitsvalgte. Hun oppfordrer alle til å ta en fagforeningsprat med kollegaene på jobb.

– Den viktigste grunnen til at mange ikke er fagorganisert, er at de aldri har blitt spurt. Ofte skal det lite til for å få med seg flere. Mange er for eksempel ikke klar over

hvor gode bank- og forsikringsordninger fagforeningene tilbyr, eller at du kan trekke fra mye av kontingenten på skatten. Eller hva slags viktig arbeid de lokale tillitsvalgte gjør, sier hun.

Forskerforbundets siste medlemsundersøkelse viste at 12 prosent av nye medlemmer ble vervet av en tillitsvalgt, og 37 prosent av en kollega.

– Lokallaget blir sterkere av flere medlemmer, og det er bra for samfunnet vårt at flest mulig er fagorganiserte. I tillegg er det penger å tjene for dem som verver nye medlemmer, minner Frich om.

For Forskerforbundet har fine vervepremier. Verder du for eksempel to nye medlemmer, får du et digitalt gavekort på 1500 kroner sendt direkte til mobilen din. Gavekortet kan brukes der du vil.

Vervepremier

- Husk at du får vervepremie for hvert medlem du verver. Vi har nylig skiftet leverandør av vervepremier slik at det blir enda enklere for deg: Nå får du tilsendt et digitalt gavekort rett til mobilen. Gavekortet kan brukes alle steder som aksepterer Mastercard. Det kan brukes både i butikk og på nett. Du kan også velge å gi gavebeløpet videre til et veldedig formål.
- Ett nytt medlem gir deg 500 kroner
- To nye medlemmer gir deg 1500 kroner
- Deretter gis det 500 kroner per medlem helt opp til 10 nye medlemmer (6000 kroner)

– Den viktigste grunnen til at mange ikke er fagorganisert, er at de aldri har blitt spurt, sier generalsekretær i Forskerforbundet, Birgitte Olafsen.

§ 107

Den akademiske friheten er under press.
Sammen med studentene vil vi gi den et sterkere vern.

Samtidig som Norge feiret grunnlovsjubileum i 2014, falt et stortingsforslag om å ta akademisk frihet inn i Grunnloven. Grunnloven skulle revideres, og et eget menneskerettighetskapittel skulle inn. Men forslaget om å ta inn setningen «Vitenskapens og kunstens frihet skal respekteres» fikk ikke 2/3 flertall (som grunnlovsendringer behøver). Mindretallet som stanset lovforslaget, anså at setningen ikke var nødvendig eller medførte «selvstendige nye momenter».

Nå, ti år etter, starter Forskerforbundet omkampen, sammen med Norsk studentorganisasjon. Vi mener den akademiske friheten er et grunnleggende premiss for en demokratisk rettsstat, som trenger den allmenne beskyttelsen bare Grunnloven, og ikke særlover, kan gi. Vi håper hele Stortinget nå vil stille seg bak forslaget, ikke minst fordi utviklingen de siste ti årene har vist oss hvor sårbar den akademiske friheten er.

En urovekkende utvikling

Frihet og uavhengighet for vitenskapen, kunsten, pressen og domstolene er hjørnesteiner for å opprettholde demokratiet og beskytte menneskerettighetene. Demonteringen av demokratiske prosesser og institusjoner i andre land begynner ofte her. The Academic Freedom Index viser tilbakeslag for den akademiske friheten for over 50 prosent av verdens befolkning de siste ti årene. Det er en overraskende negativ utvikling av den akademiske friheten også i Europa, slås det fast i en ny rapport laget for Europaparlamentet. Akademisk frihet er blant det første som innskrenkes av autoritære regimer. Derfor er det en pågående prosess i EU-parlamentet for å beskytte akademisk frihet sterkere i EUs lover. Spania, Tyskland og våre naboland Finland og Sverige har allerede grunnlovsfestet varianter av akademisk frihet.

Som bolverk mot antidemokratiske krefter og desinformasjon er det klokt å gjøre det samme i Norge. Akademisk frihet bør sikres i Grunnloven mens behovet for vern ikke framstår som sterkt; når behovet framstår som enda sterkere, kan det være for sent.

Hvorfor i Grunnloven?

Den akademiske friheten er i Norge i dag bare beskyttet i *universitets- og høyskoleloven*, en lov som kan endres av ethvert sittende storting med simpelt flertall. Dessuten gjelder UH-loven kun for høyere utdanningsinstitusjoner og deres ansatte og studenter. Forskning og forskere utenfor universitets- og høyskolesektoren, for eksempel ved forskningsinstitutter, sykehus, arkiv, museer og bibliotek, er ikke beskyttet av denne loven.

Samtidig er akademisk frihet essensielt for *hele samfunnet* fordi vi må kunne stole på at den kunnskapen vi bygger våre liv og handlinger på, er sannferdig. Da må forskningen være fri og uavhengig av andre interesser, og den må være etterprøvbare.

Universiteter og høyskoler har et spesielt ansvar for å dekke samfunnets behov for grunnleggende forskning, for å ha en bred kunnskapsberedskap og for å være et kritisk korrektiv og utfordre etablerte sannheter. Verken politiske partier, næringsinteresser, trossamfunn, trollfabrikker eller andre særinteresser skal påvirke dette. Den frie sannhetssøken må være grunnleggende for både ansatte og studenter ved våre universiteter og høyskoler. Sammen

AV GUO ELISABETH LIND,
leder i Forskerforbundet

«Akademisk frihet bør sikres i Grunnloven mens behovet for vern ikke framstår som sterkt; når behovet framstår som enda sterkere, kan det være for sent.»

med denne *friheten* følger et *ansvar* for å følge etablerte vitenskapelige og etiske normer, samt å legge forskningsresultater fram for kritisk diskusjon. Akademisk frihet er en forutsetning for at høyere utdanningsinstitusjoner skal kunne utføre sitt samfunnsoppdrag med kvalitet og troverdighet.

Fri og uavhengig sannhetssøken er grunnleggende også for forskere ved kunnskapsinstitusjoner *utenfor* akademien. Det er legitimt for politiske myndigheter og andre instanser å etterspørre eller bestille kunnskap og forskning på bestemte områder. Men også da er det avgjørende at forskernes frihet i forskningsprosessen, konklusjonen og offentliggjøringen respekteres.

En ny paragraf 107

Ved å skrive inn akademisk frihet i Grunnloven oppnår vi tre ting: større politisk, offentlig og juridisk bevissthet om akademisk frihet, sterkere vern av akademisk frihet mot eventuelle kortsiktige politiske svingninger og at også forskning og forskere *utenfor* UH-loven får en juridisk beskyttelse.

Vi foreslår å benytte den nå tomme paragraf 107 i kapittelet om menneskerettigheter til å beskytte akademisk frihet. Her er to forslag til ordlyd: «Akademisk frihet skal fremmes og beskyttes.» Eller: «Vitenskapens, kunstens og den høyere utdanningens frihet er beskyttet.»

Dette er enkle, men sterke formuleringer alle politiske partier bør kunne stille seg bak. Tiden er inne for at et samlet storting gir den akademiske friheten et sterkere vern, til beste for både forskere og studenter.

Forskerforum der du er

- Forskerforum kan også leses på nettbrett og mobil
- Last ned appen gratis fra App Store eller Google Play
- Kan leses uten å være tilkoblet nett

